

PARTES TRANSILVANE INTRABUNT ET TE DE TOTA TERRA TUA DISPERDENT: MAXIMILIAN I DE HABSBURG CĂTRE ȘTEFAN CEL MARE DUPĂ CODRII COSMINULUI (I)

Ioan-Aurel POP, Alexandru SIMON

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca
Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca, Romanian Academy, Centre for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca
Personal e-mails: iapop@acad.ro; alexandru.simon@acad.ro

PARTES TRANSILVANE INTRABUNT ET TE DE TOTA TERRA TUA DISPERDENT: MAXIMILIAN I OF HABSBURG
TO STEPHEN THE GREAT AFTER THE BATTLE IN THE CODRII COSMINULUI

Abstract: An astonishing and furthermore anonymous report was preserved in the archives of the “Slovak branch” of the Erdődi family. Written in all likelihood in spring 1498, and – additionally – with direct focus on the policies of future cardinal Thomas Bakócz of Erdőd (Ardud), the extensive Latin document covered the recent talks and arrangements between Maximilian I of Habsburg, King of the Romans, and Stephen the Great, voivode of Moldavia. The document was eloquently entitled *Modus conspirationis Romanorum regis Maximiliani cum Stephano, waywoda Moldavo, contra statum serenissimi principis domini Wladislai, Dei gratia regis Hungarie, Bohemie etc. et similiter contra statum serenissimi principis domini Alberti, Polonorum regis, primus inquam cum prefata maiestate regis Hungarie et strictissimo iuramento firmatam perpetuam pacem et concordiam*. The report provides a thorough overview of Maximilian’s (and Stephen’s) complex network of Hungarian supporters, as well as an insight into the most delicate matter of Habsburg-Ottoman agreements. The document substantiates Maximilian’s pompous claim of February 1498 (made in front of the Spanish ambassador at his court) that the Wallachian (Stephen of Moldavia) controlled half of Hungary, while the other half of the realm reverted to the King of the Romans, therefore prompting the profound reformation of Europe, much desired by the Habsburg monarch.

Keywords: Maximilian I of Habsburg, Stephen the Great of Moldavia, Thomas Bakócz of Erdőd (Ardud), Bayezid II, House of Jagiello, Europe, reformation, conspiracy.

Citation suggestion: Pop, Ioan-Aurel, and Alexandru Simion. “Partes Transilvane intrabunt et te de tota terra tua disperdent: Maximilian I de Habsburg către Ștefan cel Mare după Codrii Cosminului (I).” *Transilvania*, no. 1 (2021): 21-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.01.04>.

Conținutul documentului

Un document, până nu demult necunoscut, al cărui original se află în Arhivele Naționale Slovace, pune în lumină o „conspirație”, din ultimii ani ai secolului al XV-lea, a principilor Maximilian I de Habsburg (1493-1519), regele romanilor¹ și Ștefan al III-lea cel Mare (1457-1504), voievodul Moldovei, îndreptată împotriva lui Vladislav al II-lea Jagiello (1490-1516), regele Ungariei și Ioan Albert Jagiello (1492-1501), regele Poloniei, bazată pe un „jurământ foarte strict” și pe o „pace și înțelegere perpetuă”, ce urmau a fi întărite prin înscrisuri cu putere juridică (semnături și sigilii)². Documentul este un raport anonim secret, întocmit de un spion, foarte bun cunoscător al evenimentelor înfățișate.

Se relatează pe scurt cum, în 1497, regele Ungariei Vladislav, care era și rege al Boemiei, se dusese la Praga pentru rezolvarea unor „treburi ale sale foarte urgente”³ și-l lăsase drept înlocuitor la Buda pe palatinul țării, adică pe Ștefan Zápolya. Ca și mai târziu, la dieta de la Rákos din 1505, Vladislav al II-lea risca să-și piardă tronul de la Buda, motiv pentru care s-a refugiat în celălalt regat al său, cel al Boemiei. De această situație ar fi profitat Ștefan, voievodul Moldovei, care a „pus în mișcare înțelegerea” secretă pe care o avea cu Maximilian, regele romanilor, îndreptată împotriva regelui Ungariei. Din alte surse se știe că absența din țară a regelui Ungariei a durat din februarie până la finele lui aprilie sau începutul lunii mai 1497⁴.

Mai întâi – se spune – Ștefan cel Mare a trimis doi soli la regele romanilor, anume pe Petru More și pe Ioan, castelanul Cetății de Baltă, domeniu dăruit domnului Moldovei de către răposatul rege Matia Corvin (1458-1490)⁵. Petru More era, probabil, un membru al familiei nobiliare românești More-Ficior, originară din Ciula Hațegului, al cărui cel mai cunoscut reprezentant – episcopul Filip More, considerat primul umanist român – avea să moară în 1526, la Mohács, apărând Regatul Ungariei de turci⁶. Ioan era de fapt Ioan Grumaz sau Grumeza (Grumezea)⁷, castelanul (pârcălabul) Cetății de Baltă.

După ce regele Vladislav al II-lea permisesese de curând mercenarilor să ocupe Cetatea de Baltă⁸, Ioan Grumeza rămăsese fără demnitatea de castelan și era „liber” să plece în solie. În vara anului 1496, murise în condiții misterioase, „la oaste”, Alexandru (la curtea lui Maximilian se zvonise că murise însuși Ștefan⁹), cel mai în vârstă dintre fiii din Moldova ai lui Ștefan și soțul Mariei, fiica voievodului Transilvaniei, Bartolomeu Drágffy. Vladislav refuzase să-l recunoască pe celălalt fiu al lui Ștefan al III-lea, viitorul Bogdan al III-lea, drept urmaș – sigur drept moștenitor transilvan – al lui Ștefan.

Solii lui Ștefan la Maximilian au dus cu ei o scrisoare închisă și cererea ca să fie trimis în Moldova un anumit Branca¹⁰, pentru îngrijirea răni de la picior a voievodului. Apoi, solii erau îndemnați să meargă la palatinul Ungariei și să ceară de la acesta permis de liberă trecere (salvconduct), ceea ce au și obținut. Cu acest prilej,

palatinul le-a dat și el o scrisoare închisă pe care s-o ducă regelui Maximilian și a pus să fie însoțiți până la Győr (aproape de frontiera cu ducatul Austriei și, deci, cu stăpânirile ereditare ale Habsburgilor). Episcop de Győr era însuși Toma Bakócz, conducătorul partidei regale din Ungaria, fiu de iobag din Ardud, intrat în serviciul lui Matia și în cel al Veneției, care i-a și susținut studiile în Peninsula Italică¹¹. Ștefan Zápolya, comitele perpetuu († 1499) de Zips (azi Spiš, ținut în Slovacia), era liderul grupării anti-regale¹².

Solii au ajuns cu bine la Maximilian, au predat scrisorile și l-au cerut pe Branca, care a și fost numit să-i însoțească în Moldova. Dar regele romanilor, spune raportul, i-a făcut pe soli să aștepte la Viena zece săptămâni, adică atât cât a fost necesar ca trimisul său cu scrisoare la Ștefan să meargă și să se întoarcă de la Suceava. În acest timp, suveranul romano-german i-a chemat pe solii voievodului în audiență secretă și le-a spus despre pregătirile regelui polonez îndreptate contra lui Ștefan, pentru ca principele Moldovei să-și poată lua măsurile de prevedere necesare¹³.

Maximilian a mai dorit ca solii să discute și cu trimisul lui Vladislav, sosit atunci de la Praga, cu „domnul de Plawen”, care ar fi trebuit să intervină pe lângă regele său pentru ca acești mesageri moldavi și imperiali să aibă cale liberă prin Ungaria. Maximilian încerca să se înfățișeze pe sine drept arbitru situației tensionate din Ungaria. „Domnul de Plawen”, adică Heinrich al III-lea von Plawen (Plauen)¹⁴, a plecat cu două zile înaintea solilor, el spre regele său, iar solii români, însoțiți de Branca și de un adjunct al acestuia, spre Moldova, dar tot prin Ungaria.

Solii l-au găsit pe regele Vladislav la Buda – revenit de la Praga, prin mai 1497, după ce stătuse mai multe săptămâni în Boemia – și i-au cerut salvconductul. Când regele le-a spus că nu le dă el permisul de trecere, care s-ar fi cuvenit să fie cerut de la palatin¹⁵, solii s-au temut să nu fie descoperiți. Dar Maximilian i-a asigurat că palatinul era la curent cu planul său și că îl aproba. În acel timp, au mai fost la suveranul german doi soli, unul de la episcopul de Cinci Biserici (*Quinque Ecclesiae*, Pécs, Fünfkirchen, oraș în Ungaria), iar celălalt de la Laurențiu, ducele Bosniei. Episcopul de Cinci Biserici era Sigismund Ernest (sau Ernuszt) Csáktornyai (1473-1505)¹⁶, iar ducele Laurențiu era fiul lui Nicolae Újlaki, voievod al Transilvaniei de mai multe ori (1441-1465) și chiar rege al Bosniei (1472-1477)¹⁷. Ei făceau parte din menționata „conspirație”. Tatăl lui Sigismund Ernest (sau Ernuszt) Csáktornyai fusese un evreu convertit. Inițial unul dintre cei mai mari susținători ai lui Ioan Corvin, acest Sigismund trecuse de partea lui Vladislav, fiind numit, alături de Ladislau Kanizsai, ban al Croației, Dalmației și Slavoniei. Împreună cu fratele său, Ioan, Sigismund a controlat visteria regatului până la Dieta din iulie-august 1496, când, acuzat de fraudă, a fost întemnițat. A fost eliberat și a rămas ban abia după ce a achitat în jur de 350 000 de florini (sumă care reprezenta valoarea aproximativă a bugetului regal anual).

Regele romanilor a făcut cunoscut, prin acești soli, voievodului Moldovei să se încreadă pe deplin în el, pentru că îl va ajuta în fața oricărui adversar, chiar contra regilor Ungariei și Poloniei, mai ales prin mijlocirea lui Ioan Corvin, fiul regelui Matia¹⁸. În primăvara anului 1496, Maximilian și Venetia îi reconcilieră pe Ștefan cel Mare și Ioan Corvin, după un conflict de cel puțin trei ani. Ștefan, „contele Transilvaniei” (pentru Venetia, Bavaria sau Viena), și ducele Ioan ajunseseră la pace, chiar dacă, după cum se vede și din raportul anonim, Ștefan avea îndoielile sale. A se reține aici și modul straniu în care s-a încercat identificarea lui Ștefan, „contele Transilvaniei” cu Ștefan Zápolya. Maximilian a mai promis că va trimite în secret oameni de-ai săi la episcopii de Strigoni (Esztergom, Gran) și de Cinci Biserici, la ducele Laurențiu, la palatin și la Bartolomeu Drágffy, voievodul Transilvaniei¹⁹. „Episcopul de Strigoni” era de fapt arhiepiscopul primat al Ungariei, pe atunci italianul Hippolit de Este, un adolescent, nepotul reginei Beatrice de Aragon, fost și viitor episcop de Eger, cea mai bogată dioceză a Ungariei²⁰. Bartolomeu Drágffy, voievodul Transilvaniei, era un membru marcant al familiei de origine românească maramureșeană a Drăgoșeștilor, al căror înaintaș fusese, pe la jumătatea secolului al XIV-lea, primul voievod al Moldovei, vasal al regelui Ungariei. Bartolomeu Drágffy era și cuscrul lui Ștefan cel Mare²¹. Aceștia erau principalii artizani din Ungaria ai „conspirației”. Maximilian știa că palatinul Ungariei, Ștefan Zápolya și ducele Bosniei, Laurențiu Újlaki, nu erau de acord în toate, dar spune că avea să-i împace în curând. Într-adevăr, cei doi nu făceau parte din aceeași facțiune nobiliară internă, deși se manifestau, în general, contra regelui Vladislav²². Instigat de Sigismund Ernuszt, în special, dar și de Ștefan Zápolya, cărora li s-a adăugat și Toma Bakócz, și ajutat semnificativ de abuzurile și provocările lui Laurențiu Újlaki, Vladislav, venit recent pentru prima și ultima oară în Transilvania, și-a trimis oastea împotriva ducelui Bosniei în toamna târzie a anului 1494. În fruntea acesteia s-a așezat însuși Bartolomeu Drágffy, rămas singur voievod al Transilvaniei, după ce obținuse din partea lui Vladislav, la Sibiu (în septembrie), demiterea lui Ladislau Losonczi. Cu acesta din urmă, Ștefan cel Mare avea și o problemă feudală transilvană. Aceste date schițează hățușul politic ungar de după moartea lui Matia, construit, de fapt, încă înaintea dispariției monarhului huniad. Pe acest fond complicat, trebuia să izbândească „conspirația” de la 1497 (1496-1498).

Solii lui Ștefan cel Mare, adică Petru More și Ioan Grumeza, împreună cu Branca și cu însoțitorul său, „croatul” Nicolae Kalmanich²³, au ajuns în Moldova la voievod cu scrisoarea de încredințare, din care se înțelegea că Branca, venit în postură de medic, era de fapt principalul trimis al „împăratului”. Voievodul s-a întreținut cu Branca patru ore, iar cu Nicolae Kalmanich două ore. De la solii săi, Ștefan nu a aflat nimic în plus,

în schimb cu Branca a stat de vorbă în continuare – după cum suntem asigurați – întotdeauna fără martori, timp de un an întreg, zi de zi, câte trei, două sau, rareori, o oră ori o jumătate de oră²⁴.

La puțin timp după sosirea solilor, Nicolae Kalmanich a fost trimis înapoi de către principele român, cu multe știri verbale și cu o scrisoare către regele romanilor. Solul s-a îndreptat spre Buda în jurul Crăciunului anului 1497, furișându-se pe la Apele Calde (Hévízig sau Felhévizek, lângă Buda), a trecut Dunărea înghețată și s-a grăbit spre Strigoni, la regina Beatrice. Regina Beatrice de Aragon era văduva lui Matia Corvin, devenită între timp soția noului rege Vladislav, dar se afla în relații foarte proaste cu suveranul²⁵. Raportorul anonim presupune că solul avea menirea s-o sfătuiască pe regină să nu se împace sub nici un motiv cu regele Vladislav.

Între timp, Toma, prepozitul franciscanilor minorități din Cinci Biserici²⁶, odinioară slujitor al lui Ștefan cel Mare, auzind că este în zonă Kalmanich, l-a urmărit până aproape de Tata (Dotis, în Ungaria de nord, în vecinătatea graniței cu Boemia), l-a reperat într-o vilă și a tratat cu el multe chestiuni; se zice că ar fi insistat ca să obțină pentru sine prepozitura de Demsch (din vecinătatea Vișegradului), care fusese conferită de regele Ungariei unui anume Ioan Polheim²⁷, consilier al regelui romanilor. Ștefan cel Mare a intervenit și el pe lângă Maximilian, rugat de fostul său slujitor, pentru acordarea prepoziturii respective lui Toma și pentru recompensarea în alt mod a lui Polheim.

În curând, un alt sol numit Sigismund²⁸ a plecat de la regele romanilor spre voievodul Moldovei și a fost pus împreună cu un om al voievodului, care venise în preajma Rusaliilor cu vești despre turci la majestatea regească. După ce Kalmanich fusese trimis înapoi la regele romanilor, a venit, pe la Boboteaza anului 1498, la voievod un alt curier al lui Maximilian (un anumit Urbanus²⁹). Urbanus, slujbașul lui Iacob Zekel³⁰, aducea o mare scrisoare închisă. Interpret ar fi trebuit să fie redactorul anonim al raportului de față (după cum afirmă el însuși), dar voievodul l-a preferat pe un om al său, cu numele Dumitru³¹, cunoscător de latină, căci era husit. Și apoi, Urbanus (probabil alături de Dumitru) a fost trimis la regele romanilor. Mergând pe la Lipova, el a trecut pe la Batha³², a ajuns la Pécs și de aici la ducele Ioan Corvin. L-a întâlnit în cale pe omul voievodului, Petru More, care se ducea iarăși la regele romanilor.

Petru More a fost primit întâi de regele romanilor în audiență publică, de față cu ducele Georg al Saxoniei (căsătorit cu Barbara, fiica lui Cazimir al IV-lea al Poloniei)³³, cu ducele Frederic al III-lea cel Înțelept al Saxoniei (principe elector și mareșal al Imperiului)³⁴, cu ducele Ioan cel Constant al Saxoniei, fratele lui Frederic³⁵ și cu Gaspar Maag³⁶, consilierul lui Maximilian. Solul a rostit ceea ce voievodul său l-a instruit să spună în public.

Ștefan i-a spus regelui Poloniei, când se prefăcuse că vine contra turcilor, că era un trădător și că, prin atacarea

Moldovei, adusesse atâta nenorocire Creștinătății cum nu se mai văzuse de la căderea Constantinopolului. Cei doi frați, regi ai Ungariei și Poloniei, sunt cu primejdie pentru Ștefan. De aceea, Ștefan îl ruga pe regele romanilor să-l ia pe el, voievodul, și țara lui sub protecția sa. Maximilian a răspuns de față cu martorii că el, legat prin rudenie de cei doi regi, are influență asupra lor și că voievodul nu trebuie să se teamă de nimic, pentru că el poate rezolva orice disensiune între aceștia și voievod. În plus, Maximilian a adăugat că nu-l va părăsi pe principele Moldovei niciodată, că el se pregătește de luptă contra turcilor, ceea ce îi va sfătui să facă și pe regele Ungariei, la care, ca și la regele Poloniei, avea să trimită un înalt sol al său³⁷.

Apoi, în particular, Petru More a prezentat regelui romanilor scrisoarea secretă a voievodului, prin care acesta îl încuraja pe Maximilian să preia efectiv Regatul Ungariei pentru el; să nu mai șovăie ca odinioară³⁸, fiindcă regele Poloniei a fost învins de el, de Ștefan, care are, la nevoie, ajutor și de la turci, că cei doi regi frați nu se înțeleg între ei și nu se vor ajuta militar, că el, principele Moldovei, va face ca ungurii să nu-l mai iubească pe regele lor Vladislav, că Ungaria avea nevoie de un rege vivace, agil și harnic, precum Maximilian³⁹. Concluzia lui Ștefan cel Mare era că „împăratul” trebuie să se grăbească și „să pună în mișcare afacerea” (= „conspirația”); că trebuia să-i dea instrucțiuni precise voievodului asupra a ceea ce trebuia să facă; că era recomandabil să nu trimită prea multe scrisori și nici prea mulți soli și să nu se încreadă „în unii oameni din Țara Ungariei”; că era foarte nimerită deghizarea lui Branca în medic⁴⁰ pentru ca nimeni să nu bănuiască „afacerea” lor⁴¹.

După patru zile, i-a dat anumite instrucțiuni în scris lui Petru More pentru domnul Moldovei (pe care le-a remis și lui Iane⁴², un sol al său, trimis și altădată la voievod): îl laudă pe Ștefan pentru victoria deosebită obținută contra regelui Poloniei și îl îndeamnă să continue lupta împotriva polonezilor, împreună cu tătarii și cu turcii; îi cere să aibă înțelegere fermă cu turcul⁴³, pentru ca acesta să nu atace Creștinătatea, măcar până când el, Maximilian, își rezolvă treburile în Austria; îi cere să se îngrijească, împreună cu domnii unguri desemnați pe nume, pentru ca între Vladislav al Ungariei și Ioan Albert al Poloniei să nu se facă nici un fel de uniune sau înțelegere, deoarece, dacă s-ar face, atunci palatinul Ungariei, episcopul de Agria sau Eger (pomenitul Hippolit de Este, nepotul reginei Beatrice de Aragon⁴⁴), episcopul de Pécs, ducele Laurențiu Újlaki, ducele Ioan Corvin și voievodul Transilvaniei ar trebui să piară, ca oameni fideli lui Maximilian; prin urmare, îi spune că orice sol al voievodului putea veni la episcopul de Eger (legat de Maximilian prin jurământ strict), care avea să-l înștiințeze de îndată pe „împărat”; dacă solul lui Ștefan nu ar putea ajunge la Eger, atunci să meargă la Bartolomeu Drágffy, voievodul Transilvaniei, și el legat prin jurământ strict⁴⁵ și gata să-l înștiințeze pe „împărat”;

de fapt, voievodul este îndemnat să trimită soli, la nevoie, la oricare din domnii unguri înșirați, dar mai ales la episcopul de Eger și la voievodul Transilvaniei, fără teamă de a-și vedea scrisorile divulgate; îl înștiințează că ungurii ar trebui să aibă curând dietă la Hatvány (lângă Buda), dar că aceasta avea să fie amânată⁴⁶.

În continuare, „împăratul” îi face aliatului său moldovean un tablou sumbru al situației din Ungaria: locuitorii țării erau tulburați de proasta organizare a regatului; curtenii și slujitorii, bine tratați de defunctul rege Matia⁴⁷, erau acum neglijați și înfometati; cetățile de margine erau rău întreținute, iar oamenii lor erau sărăciți⁴⁸; „împăratul” avea înțelegere cu regele Vladislav ca regatul să-i rămână până la urmă lui⁴⁹, de aceea nu putea rupe public acordul oficial avut cu acest rege; dar Ștefan și ungurii nu trebuiau să creadă ceea ce le promitea Vladislav⁵⁰, pe care ei nu aveau de ce să-l mai țină drept domn al lor și contra căruia trebuiau să înceapă „afacerea”, să fie uniți și să aibă încredere unii în alții⁵¹; cu toții, dacă vor vedea că se discută împăcarea între cei doi regi frați, să tulbure și să împiedice cât de mult acest pas, ca să nu se poată încheia nici un tratat⁵²; dacă totuși această nedorită înțelegere s-ar realiza, să nu se mai opună, ci să facă în așa fel ca frații-regi să-și dea subsidii reciproce pentru scoaterea turcilor de la hotarele lor și pentru incursiuni contra turcilor⁵³; să fie ținuți ocupați cu treburi câtva timp, căci dacă ar fi eliberați de pericolul turcilor⁵⁴, ar putea conveni și i-ar periclita pe conjurați, pe rând, până i-ar vedea ruinați, mai întâi pe palatin, apoi pe Ștefan cel Mare, pentru a cărui pierdere – și a țării sale – vor intra în Transilvania⁵⁵; voievodul este asigurat de ajutorul regelui romanilor, care spune că, ajutând Moldova, ajută de fapt „regatul său al Ungariei”⁵⁶; Ștefan și domnii ungari pomeniți sunt îndemnați ca, între timp, să se pună la treabă și să atragă cât mai multe comitate de partea lor⁵⁷; când vor fi siguri de cât mai multe comitate, Maximilian avea să trimită un sol la „cezarul” turcilor, pentru a primi un răgaz, ca să poată termina „afacerea”⁵⁸; deja „împăratul” primise prin venețieni un sol de la turci; voievodul român este îndemnat să trimită și el un sol la sultan, în ale cărui grații se afla⁵⁹, pentru a putea coopera cu turcii și a face armistițiu cu ei, până la încheierea „trebii” începute. Voievodul este, de asemenea, înștiințat despre apropiata încoronare a lui Maximilian ca împărat al romanilor la Roma, eveniment care avea să ridice mult prestigiul lui Ștefan⁶⁰ și unde domnul Moldovei era invitat să-și trimită reprezentanții. Pregătirile pentru drumul la Roma și ceremonia, pusă la punct împreună cu principii electori ai Imperiului – mai spune Maximilian – fuseseră amânate tocmai din cauza „afacerii” respective⁶¹ și a apropiatei diete de la Freiburg, cu electorii și principii, de la care spera sprijin. Maximilian îi mai spune voievodului că se va pune serios pe treabă, se va împăca cu toți inamicii, va potoli toate disensiunile pe care le mai are, pentru a putea acționa liber în Ungaria⁶². La un moment dat se

vor da pe față toate aceste pregătiri, iar voievodul – mai spune „împăratul” – trebuie să se îngrijească de toate impecabil, alături de domnii menționați, pentru binele său, al fiului său și al moștenitorilor și urmașilor săi, pentru înlăturarea marelui pericol care-i pândește pe sine și țara sa și în vederea obținerii „libertății eterne și a vieții celei mai liniștite și sigure”⁶³.

Raportul anonim ne asigură că toate acestea au fost discutate „ore în șir” de regele romanilor cu solul lui Ștefan cel Mare⁶⁴, după care suveranul german ar mai fi adăugat câteva sfaturi: voievodul să lucreze cu domnii unguri indicați mai sus și să facă astfel încât comitatele Ungariei să nu mai dea nici un fel de subsidiu regelui Vladislav, care, constrâns de foame, avea să iasă singur din țară; la dieta apropiată de la Freiburg – mai spune „împăratul” – de față cu electorii și cancelarul Imperiului⁶⁵, care deținea sigiliul cel mare secret dublu, va face o scrisoare specială închisă, întărită cu acest mare sigiliu secret dublu, adresată voievodului, conținând credința și jurământul strict al lui Maximilian⁶⁶; prin acest act, Ștefan cel Mare și Moldova vor fi primiți „în grija și protecția noastră specială”, astfel încât de-atunci încolo „împăratul” să fie obligat pe veci să-l apere pe voievod și pe toți moștenitorii și urmașii lui, cu tot „regatul Moldovei” la fel ca și pe propriile sale bunuri ereditare, adică la fel cum își apără și protejează domeniile Austriei și Stiriei, împotriva oricărui inamic⁶⁷; se mai adaugă că „împăratul” va avea permanent la voievod pe propriii săi ambasadori (mai ales pe Branca) și că prin ei vor fi schimbate toate mesajele⁶⁸.

Cu aceasta, Petru More a fost lăsat liber și trimis, împreună cu ceilalți soli, la domnul său. Întrebat de Ștefan cel Mare ce are de transmis în chip detaliat de la regele romanilor, solul s-a ferit să dea orice informații clare, spunând că are misiunea să-l salute în numele „împăratului” pe voievod și că solii Iane și Branca sunt trimiși cu instrucțiuni depline și integrale⁶⁹. Când Ștefan a insistat, solul a spus că orice dorește să hotărască voievodul poate s-o face numai cu maiestatea regească a romanilor. Atunci, domnul Moldovei i-ar fi reproșat solului duplicitatea și prostia⁷⁰.

În final, autorul anonim al raportului relatează cum emisarului adormit i s-ar fi arătat „o persoană cunoscută din nobilimea ungară” (decedată între timp), care i-ar fi spus să nu prezinte niciodată instrucțiunile lui Maximilian către Ștefan, deoarece ar duce la „vărsarea sângelui creștin”. De îndată, solul (Petru More) ar fi decis să nu prezinte înscrisurile și nici instrucțiunile verbale și, trădându-l pe domnul său, să se pună în serviciul regelui Ungariei, căruia i-a înfățișat documentele și i-a relatat tot ceea ce știa⁷¹. În acest fel – spune raportorul – s-a înlăturat un mare pericol pentru cele două majestăți regești fraterne și pentru regatele Ungariei și Poloniei⁷².

Comentariul documentului

Autorul. Documentul comentat aici este o „ciornă” cu ștersături și destul de deteriorată, elaborată de un sol, traducător și „diplomat” din Ungaria, probabil din anturajul secret al lui Toma Bakócz, arhiepiscopul de Esztergom (Strigoniu)⁷³. Toma Bakócz, fost episcop de Győr (1486-1497), de Eger (1491-1492)⁷⁴, educat la Breslau (Wrocław) și Padova și câștigat de Veneția pentru planurile și afacerile sale „răsăritene”; datorită *Serenissimei*, a devenit cardinal (1500), patriarh latin de Constantinopol (1507) și chiar pretendent la scaunul papal (1513)⁷⁵. Deși proaspăt numit în demnitatea de arhiepiscop primat al Ungariei (numire oficializată abia la sfârșitul lunii decembrie), Bakócz avea să-și piardă, la Dieta ungară din noiembrie 1497, dregătoria de cancelar (s-a zis și că el însuși și-ar fi dat demisia) și să intre temporar într-un con de umbră⁷⁶.

Anonimul „spion” a fost cumva în miezul lucrurilor prezentate, fiindcă la un moment dat el spune în relatare că, în preajma sărbătorii Bobotezei (6 ianuarie 1498), se afla în Moldova, împreună cu un curier al lui Maximilian pentru care aștepta să fie traducător în fața lui Ștefan cel Mare. Din acest motiv, în alt loc din același raport, el scrie că nu știe exact ceea ce au discutat solul imperial Nicolae Kalmanich și regina Beatrice (cândva în jurul datei de 25 decembrie 1497)⁷⁷, nefiind de față, dar că poate presupune.

Ca orientare, autorul raportului este categoric din tabăra regelui Ungariei, de partea fraților Jagielloni și împotriva lui Ștefan cel Mare, a „împăratului” Maximilian și a grupării aristocratice ungare și transilvane din care făceau parte palatinul Ștefan Zápolya, contele Ioan Corvin, voievodul Transilvaniei, Bartolomeu Drágffy și ceilalți, enumerați cu dezaprobare în document⁷⁸. De altminteri, încă din titlul raportului se vede atitudinea autorului său: în timp ce regele Vladislav al Ungariei și regele Ioan Albert al Poloniei sunt numiți cu titlul de „preluminat principe și domn”, „împăratul” Maximilian este doar „regele romanilor”, iar Ștefan cel Mare este „voievodul moldovean”. Formulele de numire reverențioasă pentru cei dintâi și de adresare rece, nepoliticoasă, pentru autorii „conspirației” continuă apoi în întreg textul relatării.

Credem că raportul a fost elaborat în mediul politic controlat de Toma Bakócz și fiindcă textul de față se află în jumătatea „slovacă” a arhivei de familie a arhiepiscopului menționat⁷⁹. În al doilea rând, acest înalt prelat și om politic era liderul partidei regale jagiellone din Ungaria, o partidă ajunsă într-o situație critică tocmai în 1497, cu precădere din „vina” regelui romanilor, a principelui Moldovei⁸⁰ și a palatinului Ștefan Zápolya. Raportul trecea sub tăcere implicarea lui Bakócz în evenimentele din 1497-1498 și dizgrația sa temporară din toamna anului 1497, când – cum arătam – deși era proaspăt arhiepiscop primat⁸¹, își pierduse demnitatea de cancelar (în urma

Dietei din noiembrie 1497). De asemenea, raportul era un amestec de politică internă și externă, ca în cazul marii cariere a lui Bakócz, începută prin anii 1480⁸². Din acest punct de vedere, raportul, păstrat în „ciornă”, putea servi deopotrivă în Regatul Ungariei și în afara acestuia.

Destinatarul extern. În plan extern, destinatarul raportului este Veneția, făuritoarea – alături de Matia („straniul ei aliat”) – carierei lui Bakócz, și totodată „prietenă ostilă” a regelui romanilor (de care avea nevoie datorită războaielor din Italia⁸⁴) și din nou protectoarea, din 1492, a lui Ștefan cel Mare, considerat și numit „căpitanul” Veneției din Răsăritul Europei⁸⁵. Republica dogilor avea un interes major să știe tot ce se petrecea în Europa Centrală și Sud-Orientală, ca și în regiunea pontică, dispunea pentru aceasta de o vastă și eficientă rețea de spionaj⁸⁶, iar Toma Bakócz era unul dintre aceia care-și datorau ascensiunea *Serenissimei* și o informau periodic, în secret, despre toate evenimentele importante⁸⁷.

Implicații ungare. Din punct de vedere intern ungar, evenimentele de la 1497 și raportul anonim asupra lor comportă o serie de nuanțe. În primul rând, conform autorului raportului, emisarii „conspiratorilor” au călătorit nestingheriți prin Győr, al cărui episcop era Toma Bakócz. În cursul verii anului 1497, el a trecut în scaunul vacant de Eger, de care se ocupa de vreo patru ani⁸⁸. La începutul lunii iunie a aceluiași an 1497, vice-cancelarul papal, cardinalul Ascanio Sforza, credincioasa rudă milaneză prin alianță a lui Maximilian I, renunțase la funcția de administrator al diocezei de Eger, în care fusese numit de Alexandru al VI-lea în august 1492⁸⁹. La sfârșitul anului 1497, cu acordul aceluiași Alexandru al VI-lea, Toma Bakócz și Hippolit d’Este aveau să schimbe între ei Episcopia de Eger (care-i revenea lui Hippolit, foarte dornic să rămână în Peninsula Italică, unde fusese numit, la începutul lunii noiembrie 1497, tocmai arhiepiscop de Milano⁹⁰) și Arhiepiscopia de Esztergom (acordată oficial de papă lui Toma, spre Crăciunul aceluiași an 1497, la vreo lună după demiterea/ demisia prelatului din dregătoria de cancelar al Regatului Ungariei, petrecută la sfârșitul lui noiembrie)⁹¹. Libera trecere a emisarilor anti-jagielloni prin Győr, numirea – prin bunăvoința familiei soției lui Maximilian, Bianca Maria Sforza⁹² – a lui Toma Bakócz drept episcop de Eger și în final schimbul ecleziastic dintre el și Hippolit d’Este, nepotul reginei Beatrice de Aragon⁹³, arată că Toma Bakócz, fiul de iobag de pe domeniul Ardudului al familiei lui Bartolomeu Drágffy⁹⁴, nu a fost complet străin de „afacerea” lui Maximilian I și Ștefan cel Mare⁹⁵.

Golurile de informație⁹⁶ din raportul anonim păstrat în arhiva urmașilor lui Toma Bakócz, tonul de dezvinovățire semnalat pe alocuri de raport, precum și dezvăluirea lui Petru More din finalul raportului (More schimbând taberele și prăbușind astfel „conspirația”)⁹⁷ încep să

capete sens prin evoluția sinusoidală a lui Bakócz din cursul anului 1497⁹⁸. Din această perspectivă, raportul pare să fi avut drept țintă, măcar la nivel cronologic, luna aprilie a anului 1498, când Vladislav I-a acceptat oficial pe Toma Bakócz drept arhiepiscop de Esztergom. Acesta și-a reafirmat puterea la noua Dietă a regatului⁹⁹.

Data elaborării raportului. În lumina acestor considerații, data elaborării raportului rămâne (poate intenționat) destul de vagă, iar unele indicații arhivistice sunt derutante, fiindcă sunt eronate. De pildă, în finalul documentului se află o însemnare mai târzie, tot în latină – un fel de rezumat foarte succint – cu indicarea datei de 1496¹⁰⁰. Însă formularea de la începutul relatării, anume *superiore anno hoc est 1497*, nu lasă nici o îndoială asupra anului redactării textului: dacă „anul precedent” a fost 1497, atunci anul curent era 1498 (și nu trecuse mult de la începutul anului 1498, altminteri mențiunea *superiore anno hoc est 1497* nu ar fi avut vreun rost). Mai rămân, firește, alte precizări de făcut, în funcție de unele evenimente pomenite și indicații cronologice din textul propriu-zis.

Ultimul eveniment menționat care poate fi datat cu certitudine este Dieta imperială germană de la Freiburg, începută formal la sfârșitul lui septembrie 1497. La aceasta, Maximilian a ajuns însă abia la mijlocul lunii iunie 1498, încercând și să profite – cu destula întârziere – de moartea regelui Franței, Carol al VIII-lea Valois (la începutul lunii aprilie a anului 1498)¹⁰¹. Apogeul Dietei a fost între mijlocul lunii februarie și mijlocul lunii martie. În 6 martie 1498, s-a citit raportul teuton asupra înfrângerii suferite de Jan Albert în fața lui Ștefan al III-lea cel Mare, ducele (*Herzog*) Moldovei și Țării Românești (*Walachei*). Exista posibilitatea ca Ștefan, sprijinit de turci, să intre și mai adânc în Polonia¹⁰². Regele romanilor, cel care în discuțiile și discursurile sale moldave și ungare, consemnate în raportul anonim, nu s-a referit la moartea marelui său rival francez, spunea că Dieta respectivă avea să se țină „în zilele viitoare” și acolo avea să aprobe documentul prin care Ștefan și Moldova urmau să intre, prin „jurământ foarte strict”, consemnat în scris, sub „protecția” sa specială și a Imperiului. Ținând cont de mesajele contradictorii transmise de Maximilian, adică de dezinformările întreținute de rege, se poate presupune că el ar fi urmat să argumenteze la Freiburg acordarea unei statut și unei protecții speciale Moldovei, prin nevoia desprinderii acesteia, împreună cu domnul ei, de turci spre folosul și apărarea întregii Creștinătăți. De atunci însă (din zilele premergătoare Dietei) până la redactarea raportului a mai trecut timp, deoarece solii Moldovei au pornit spre țară, au ajuns la voievod, au așteptat să fie primiți de acesta etc.¹⁰³ A fost un anumit interval până la trădarea lui Petru More, revenirea sa în Transilvania și apoi în Ungaria. De aceea, presupunem că textul a fost redactat abia în primăvara anului 1498. Datorită răspunsului jagiellon al lui Maximilian de

la începutul lunii iulie (citată mai jos) și a distanțelor acoperite atât la redactarea mesajului comun al fraților Vladislav și Jan Albert, cât și la transmiterea acestuia către regele romanilor, Petru More l-a înștiințat pe Vladislav cu privire la planurile lui Maximilian și Ștefan cel târziu la începutul lunii iunie 1498. Amintitul caz al lui Toma Bakócz cere însă o datare mult mai timpurie a „autodenunțului” lui More. Raportul trebuie socotit anterior lunii iunie 1498, când Vladislav și Jan Albert, împreună, l-au înfruntat pe Maximilian în legătură cu relația regelui romanilor cu Ștefan, iar Maximilian, aflat deja în mare dificultate la Freiburg, le-a răspuns la începutul lunii iulie printr-o succesiune de eschive¹⁰⁴.

Începuturile „conspirației”. Nici debutul „conspirației” nu este ușor de precizat. În 24 aprilie 1497, Maximilian I își informa consilierul, Johannes Fuxmagen, care urma să negocieze cu regele Vladislav al II-lea, că trimisese deja – prin solul otoman care fusese la el – scrisori pentru Baiazid al II-lea și Ștefan al III-lea¹⁰⁵. Raportul anonim din 1498 începea cu plecarea regelui Ungariei spre Boemia, unde avea – se spune – „anumite treburi foarte urgente”¹⁰⁶. Atunci ar fi socotit Ștefan că venise momentul oportun „să-și arate viclenia”, prin trimiterea de solii la „împăratul” Maximilian. Plecarea lui Vladislav al II-lea la Praga, în Boemia, a avut loc la finele lunii februarie 1497, suveranul rămânând departe de Ungaria în lunile martie și aprilie. Raportorul secret spune că regele romanilor i-a reținut la Viena pe solii lui Ștefan cel Mare timp de zece săptămâni, dar probabil că acest interval a fost mai lung. Suveranul romano-german i-a instruit să-i spună, între altele, domnului Moldovei că regele Poloniei se pregătește de război contra sa. Or campania lui Ioan Albert în Moldova s-a declanșat la începutul lunii august a anului 1497. Cu alte cuvinte, solii Petru More și Ioan Grumeza trebuie să fi ajuns la „împărat” prin aprilie 1497 (cel târziu, datorită instrucțiunilor din 21 aprilie 1497 ale lui Maximilian către Fuxmagen)¹⁰⁷.

În 11 august 1497, la Innsbruck, după cum relatează ambasadorul venețian Zaccaria Contarini¹⁰⁸ – rămas apoi pentru ani buni acreditat pe lângă Maximilian – a avut loc recepția oficială a solilor de către suveran și curtea sa. Contarini nu a participat – spune el – întrucât toate discuțiile urmau să se ducă în limba cehă (*in lingua bohémica*)¹⁰⁹. Motivul real era, probabil, unul politic. Un al doilea sol din Italia, legatul papal Leonello Chierigati¹¹⁰, a raportat că, la recepția publică, trimișii moldoveni au cerut ajutor contra turcilor, ceea ce se va fi și întâmplat și ceea ce era de bun augur pentru imaginea romană a lui Ștefan cel Mare¹¹¹.

În a doua parte a lunii august, solii trebuie să se fi reîntors în Ungaria, unde regele Vladislav revenise de la Praga. În septembrie, trimișii Moldovei împreună cu cei imperiali ar fi putut fi din nou la Suceava, dar probabil că au ajuns abia în noiembrie (sau la finele lui octombrie)¹¹².

Toată campania lui Ioan Albert, dintre lunile august-octombrie 1497, era de domeniul trecutului, însă autorul raportului o trece complet sub tăcere¹¹³. În preajma Crăciunului din anul 1497 („puțin timp după sosirea” sa în Moldova), Nicolae Kalmanich era în drum spre Buda și spre Viena¹¹⁴. Un alt sol al regelui romanilor – numit Urbanus – vine la principele Moldovei în ianuarie 1498 (în jurul Bobotezei). Toate celelalte solii – Urbanus către Maximilian, Petru More către Maximilian, Petru More și Iane către Ștefan și Petru More către regele Ungariei – s-au petrecut în lunile ianuarie, februarie, martie și poate aprilie 1498. Cu alte cuvinte, evenimentele relatate de „spionul” anonim au decurs, cu aproximație, pe parcursul unui an, din martie-aprilie 1497¹¹⁵ până în aprilie 1498.

Așezarea limitei cronologice superioare a intervalului de timp acoperit de raport, atât prin textul propriu-zis, cât și prin implicații și prin transmiterea informației (dincolo de finalul stabilit prin mărturisirea făcută de Petru More lui Vladislav al II-lea, la un moment neprecizat în timp), depinde în special de raportarea „conspirației” descrise la persoana lui Bakócz (care, în aprilie 1498, s-a reimpus pe scena politică a Regatului Ungariei) și abia după aceea de relaționarea temporală cu răspunsul lui Maximilian la începutul lunii iulie 1498 la acuzațiile formulate în comun de Vladislav și Jan Albert. Din păcate, durul schimb de mesaje dintre Vladislav și Jan Albert, care a premers redactarea acuzațiilor celor doi frați, nu poartă dată. Numai instrucțiunile pentru solul polon trimis la Maximilian au dată: 31 mai 1498, tonul acestora indicând că, din una sau mai multe surse, Jan Albert aflase deja despre „conspirație”¹¹⁶. Evităm formulări categorice deoarece este riscant să presupunem că raportul anonim păstrat în arhiva urmașilor lui Toma Bakócz și mărturisirea lui Petru More au fost unicele surse de informare (asupra „conspirației”) de care ar fi dispus Vladislav (în primul rând) și Jan Albert.

Pregătirea și desfășurarea evenimentelor în cadrul lor general central și est european. Cum se pot explica faptele relatate și cât sunt ele de credibile? Până la cunoașterea acestui text, se știa extrem de puțin despre raporturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian de Habsburg¹¹⁷ și despre tentativele regelui romanilor de a ocupa efectiv tronul Ungariei¹¹⁸. Un erudit studiu privind relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare, de peste 30 de pagini, publicat în 1982 și republicat în 2001¹¹⁹, încadrează raporturile dintre Maximilian și Ștefan în chestiunea conflictului dintre Moldova și Polonia, început prin 1488–1489 și acutizat după moartea regelui Matia (1490).

În condițiile în care mai mulți competitori luptau pentru tronul Ungariei, era cunoscută capacitatea principelui Moldovei de a influența această dispută pentru putere. De aceea, Ioan Albert, moștenitorul de-atunci al coroanei polone și Maximilian de Habsburg au

solicitat concursul militar și pecuniar al lui Ștefan. Acesta, neputând sprijini o candidatură – cea a lui Ioan Albert – care ar fi reunit sub același sceptru coroanele Ungariei și Poloniei, a optat inițial pentru preluarea tronului de către fiul lui Matia Corvin, iar apoi de către Maximilian. Însă Ioan Corvin nu s-a putut impune, iar stările ungare erau total ostile Habsburgului, preferându-l pe Vladislav Jagiello, regele Boemiei, față de care s-a declarat de acord în final și domnul român¹²⁰.

Alte detalii despre relațiile dintre „împăratul” romano-german și principele român nu erau cunoscute, iar despre o anumită „conspirație” dintre suveranul romano-german și principele român nu se știa nimic¹²¹. Totuși, anumite raporturi între Moldova și Imperiul romano-german, din deceniile premergătoare, sunt evidențiate în surse și în istoriografie.

Astfel, la 1473¹²², Ștefan al III-lea apare în scriptele habsburgice drept „căpitan” al lui Frederic al III-lea pentru „Walachia” (adică pentru „Țara Românească, în acord cu numele dat Moldovei în izvoarele polone și în unele surse germane și venetiene)¹²³. La 1473-1474, împăratul făcea promisiuni ademenitoare lui Ștefan, inclusiv acordarea stăpânirii asupra Țării Românești de la sud de Carpați. Dar principele Moldovei a preferat atunci calea lui Matia Corvin.

La 11 august 1490, după moartea regelui Ungariei, în proclamația lui Maximilian I de la Graz, adresată stărilor transilvane (reconvocate de Matia Corvin abia după 21 de ani de la răscoala din 1467, în toamna anului 1488¹²⁴), se cerea elitelor țării să-l primească pe Ștefan ca guvernator al Transilvaniei „în numele regelui romanilor”¹²⁵. Această convocare, după peste două decenii de pauză, se făcea tocmai pentru a se lua o decizie în favoarea lui Ștefan cel Mare. Astfel, principele Moldovei urma să devină și guvernator al Transilvaniei. Ideea mai fusese exprimată la 1479, când sașii brașoveni îl chemau pe domnul Moldovei să le apere țara de turci, ca „ales și trimis de Dumnezeu pentru protejarea și guvernarea Transilvaniei”¹²⁶. Oricum, cererea lui Maximilian, făcută în calitatea sa de rege al romanilor, de a-l așeza pe Ștefan drept guvernator al Transilvaniei, presupunea anumite raporturi mai vechi cu domnul Moldovei. Iar cererea vine în contextul în care Ștefan cel Mare își exprimase în trecut sprijinul pentru candidatura lui Maximilian la tronul Ungariei. Se prea poate ca, încă înainte de moartea lui Matia, domnul Moldovei să fi jurat în secret credință ambilor Habsburgi. Totuși, la 25 iulie 1490, domnul Moldovei îi mai cerea încă împăratului Frederic al III-lea să-l sprijine pe Ioan Corvin pentru preluarea tronului tatălui său¹²⁷. De altminteri, Ioan Corvin a mai avut tentative de a deveni rege al Ungariei, la 1492-1493 și la 1496, toate soldate cu eșecuri. Rege efectiv era totuși Vladislav Jagiello care, la 1491, prin tratatul de la Bratislava, a fost nevoit să-i accepte pe Frederic al III-lea și pe Maximilian drept regi nominali ai Ungariei¹²⁸.

În primăvara lui 1492, Ivan al III-lea al Moscovei îi

scria lui Frederic că-l putea convinge pe Ștefan cel Mare să-l sprijine pe Maximilian împotriva Jagiellonilor. Dar în același an, 1492, în aprilie (imediat după ratificarea, cu o oarecare agitație, a păcii de la Bratislava de către Dieta Ungariei), Ștefan era repus de Vladislav în posesia domeniilor transilvane acordate de Matia¹²⁹.

După 1493, Maximilian, devenit șef al Casei de Habsburg și împărat *in spe*, după moartea lui Frederic al III-lea (1493), avea să arate tot mai multă bunăvoință față de Ștefan. La 1494, Sfântul Scaun, la propunerea regelui romanilor, recomanda ca „ambele Țări Românești” să fie implicate în cruciadă¹³⁰. Rivalitățile dintre Jagielloni și Habsburgi erau însă la ordinea zilei, iar articularea unei cruciade creștine de anvergură era, în aceste condiții, imposibilă. Congresul de la Levocea (în Slovacia de azi), din martie 1494, convocat pentru sincronizarea acțiunilor fraților Jagielloni, prin intenția lui Jan Albert de a-l întrona la Suceava pe mezinul Sigismund¹³¹, a creat un foarte solid pod politic între Suceava și Viena¹³². A se reține, în legătură cu evenimentele de la 1497 și cu raportul păstrat în arhiva urmașilor lui Toma Bakócz, că, imediat după revenirea de la Levocea, la propunerea lui Bakócz, Vladislav a decis subordonarea – necanonică (conform regulilor Patriarhiei Ecumenice) – a stavropighiei de Peri, ctitoria Drăgoșeștilor (stramoșii lui Bartolomeu Drăgffy), față de „arhiepiscopia din Transilvania”, de la Feleac, aflată sub patronajul lui Ștefan al III-lea cel Mare.

Deopotrivă Ștefan și Maximilian nu aveau decât de pierdut din realizarea planurilor jagiellone. În plus, tot atunci, Jagiellonii au inițiat proiectele de transferare a Cavalerilor Teutoni în Podolia și „Valahia Mică”, proiecte față de care Ștefan era ostil și care au fost blocate de „împăratul” Maximilian în 1495¹³³, cu sprijinul cardinalilor fideli regelui romanilor, Ascanio Sforza, Francesco Piccolomini și Jorge da Costa¹³⁴.

La 1496-1497, Ioan Albert făcea intense pregătiri de atacare a Moldovei, pentru înlocuirea lui Ștefan cel Mare și aplicarea planului de la Levocea, sub pretextul unei cruciade, prilej cu care s-ar fi eliberat și cetățile moldovene de la Dunăre și Mare, ocupate de turci la 1484¹³⁵. Vladislav al Ungariei sprijină inițial acest plan de „cruciadă”, deși sprijinul său nu valora mare lucru în acei ani, când țara era sfâșiata de lupte și rivalități interne, între grupări nobiliare inamice. Disputa era între ducii Croației și Bosniei, Ioan Corvin și, respectiv, Laurențiu Újlaki, pe de o parte și palatinul Ștefan Zápolya, comitele perpetuu de Zips, pe de alta; între acesta din urmă se afla și cancelarul Toma Bakócz, pe atunci episcop de Győr, liderul partidei regale¹³⁶. Datorită amintitului conflict dintre Ștefan cel Mare și Ioan Corvin, se manifesta și conflictul latent dintre domn și Laurențiu Újlaki. Soția acestuia din urmă, Catherina (Katalin) Pongrácz, avea pe linie paternă drepturi asupra Cetății de Baltă. Disputa a izbucnit violent sub Bogdan al III-lea. Spre deosebire de tatăl său, Bogdan nu se mai putea baza nici pe dușmănia dintre Laurențiu și Bartolomeu Dragffy¹³⁷.

Diviziunile nu erau însă prea clare și nici prea stabile, alianțele schimbându-se după interese și împrejurări. Astfel, palatinul a colaborat la 1493 cu Ioan Corvin, iar la 1494-1495 l-a ajutat pe ducele Laurențiu să revină în grațiile regelui, spre a preveni o victorie a lui Bakócz¹³⁸. Adevăratul stăpân al politicii interne ungare devenea, tot mai clar, palatinul Ștefan Zápolya¹³⁹. În aceste condiții, prin 1496, Maximilian a plănuțit chiar să-l atace pe regele Vladislav al Ungariei. Ideea s-a dezvoltat în aprilie-mai 1496, în paralel cu strângerea relațiilor cu Ioan Corvin (care negocia atunci și cu Jan Albert) și cu puțin timp înainte ca emisarul otoman și Maximilian să se întâlnească „fortuit” la Vigevano, lângă Milano¹⁴⁰. Tot în 1496, apar și zvonuri despre un asalt al lui Ioan Corvin asupra Budei cu ajutor polon, spre a prelua tronul¹⁴¹. În primăvara lui 1497 (când, pe la mijlocul lunii martie, solii lui Ștefan erau găzduiți la Innsbruck pe cheltuiala regelui romanilor)¹⁴², Vladislav îi scria lui Maximilian cu reproș că el, regele Ungariei, trata odinioară direct cu turcul și cu voievodul Moldovei, „drept” pe care acum i-l luase suveranul romano-german. Din acest motiv, Fuchsmagen trebuia să-i dea toate asigurările lui Vladislav că Maximilian acționa numai pentru binele lor comun. Vladislav îi reproșă lui Maximilian și că-i dăduse lui Ștefan arme și bani (*streit und gelt*)¹⁴³. Magnații țării se dovedesc pe rând ostili regelui: facțiunea Corvin-Ujlaki încalcă firava înțelegere cu Vladislav, Ioan Corvin profitând și de faptul că Veneția tocmai îl acceptase drept cetățean și nobil al ei¹⁴⁴; Drágffy este iritat de înștiințarea că nu i se mai putea plăti „salariul” anual de voievod transilvan, de peste 9000 de florini¹⁴⁵; Petru Váradi, arhiepiscop de Kalocsa și cancelar secret, schimba tabăra, apropiindu-se de Maximilian. Arhiepiscopul fusese și cel care îl înștiințase pe Drágffy că nu mai erau bani pentru el. A fost un personaj foarte interesant. Matia l-a bătut și întemnițat oficial pentru că făcuse o înțelegere proastă cu Baiazid al II-lea și că, astfel, fuseseră pierdute porturile Moldovei la 1484. Chiar înainte de moartea sa, Matia l-a eliberat pe prelat. Váradi s-a dovedit unul dintre principalii susținători ai candidaturii regale a lui Ioan Corvin¹⁴⁶.

Toate erau suficiente argumente spre a-l face pe indecisul sau prea prudentul Vladislav să-l urmeze pentru moment pe fratele său Ioan Albert¹⁴⁷. Ștefan al Moldovei și Maximilian de Habsburg erau pas cu pas înștiințați de aceste atitudini, ca și de intențiile regelui Poloniei. Anumiți nobili unguri de la curtea regală au făcut cunoscut, încă din 1494, suveranului german și principelui Moldovei planul jagiellon de „cruciadă”¹⁴⁸. Pe măsură ce acest plan s-a maturizat, el a fost divulgat în mai toate detaliile lui. Cavalerii Teutoni, prin tradiție vasali ai împăratului, dar acum vasali ai regelui Poloniei, nu înțelegeau de ce trebuie să meargă contra aliaților moldoveni¹⁴⁹, dar au fost „lămurii” repede: marele lor maestru, Hans von Tieffen (care avea să piară în campania contra lui Ștefan) scria, în mai 1497, lui Maximilian că va pleca în Moldova fiindcă țara fusese invadată de

otomani¹⁵⁰. Era, evident, explicația oficială a Cracoviei, pentru a justifica atacarea Moldovei¹⁵¹. La rândul său, voievodul se manifesta oficial ca fiind dezamăgit și de Vladislav, care permisesese mercenarilor să ocupe Cetatea de Baltă și care admisesese redeschiderea proceselor pentru Ciceu din partea marilor familii ale vechilor proprietari și vecini, fără să-l sprijine pe Ștefan și fără să-l recunoască pe Bogdan drept co-posesor al domeniilor transilvane (cum fusese recunoscut Alexandru, celălalt fiu al principelui Moldovei, mort în 1496). Recunoașterea lui Bogdan (al III-lea) drept coposesor (din perspectivă regală ungară) și coproprietar (din perspectivă domnească moldoveană) s-a petrecut înaintea încheierii tratatului de la Hârlău, din iulie 1499. La 24 iunie 1499, Ștefan și Bogdan, împreună, au fost dați în judecată de Ioan Ungur de Nădăștia pentru trei posesiuni¹⁵².

Când situația a devenit prea tensionată pentru el, Vladislav a plecat la Praga, la începutul anului 1497, rămânând câteva luni în cealaltă capitală a sa¹⁵³. După revenirea la Buda, el i s-a adresat, în august 1497¹⁵⁴, fratelui său Jan Albert, care pornise deja spre Moldova, îndemnându-l să nu pornească plănuita campanie din Moldova (ea începuse însă), să nu-l atace pe voievodul său, căci îl va apăra cu armele¹⁵⁵. Motivele expuse pentru această atitudine erau jurământul prestat, teama de a nu fi acuzat de conivență cu fratele său, precum și certitudinea că nu se va putea menține în stăpânire, în condițiile în care moldovenii nu-l vor accepta niciodată pe Sigismund. Actul era ca un ultimatum al Ungariei față de Polonia¹⁵⁶.

Motivațiile nu sunt deloc superflue. Astfel, în timpul absenței din țară, palatinul Ștefan Zápolya răspândise zvonul că regele Vladislav trădase Sfânta Coroană și vânduse Moldova fratelui său¹⁵⁷. A fost un nou impuls pentru ca o mare parte dintre nobilii ungari să ia partea lui Ștefan cel Mare. De altminteri, Bartolomeu Drágffy, cuscrul domnului, a pornit cu 12 000 de oșteni transilvani în ajutorul lui Ștefan, fără ordinul regelui său¹⁵⁸. În decembrie 1497, după consumarea înfrângerii lui Ioan Albert, Bernhard Johannes von Polheim – pomenit în raport – agent dublu, scria că nimeni nu crede în „zvonul” că transilvănenii l-au ajutat pe Ștefan, poate pentru că Vladislav voia salvarea aparențelor¹⁵⁹.

Raportul nu relatează decât foarte trunchiat evenimentele anului 1497. Coaliția creștină care trebuia să pornească cruciada, despre care se vorbea adesea prin 1494-1495-1496, era tot mai greu de făcut. Veneția afirma că se pregătește de război cu Baiazid al II-lea, încercând formule de alianțe de tipul *Hungaria, Polonia, Dacia et Croatia*¹⁶⁰. „Dacia” erau aici cele „două Țări Românești” (despre care vorbea atunci și Sfântul Scaun ca parte a cruciadei) și – conform lui Maximilian cel puțin – Transilvania, de care, după cum le-a spus solilor domnului, depindea capul lui Ștefan¹⁶¹, cel numit „ducele Moldovei și al Țării Românești” la *Reichstag*-ul de la Freiburg¹⁶².

Note:

- 1.* Prezentul text se întemeiază pe două studii mai vechi: Ioan Aurel Pop, Alexandru Simon, "Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497)", în *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr (ed.), (Brăila: Editura Istros, 2008), p. 331-406; Ioan Aurel Pop, Alexandru Simon, "Despre conspirația pregătită de Maximilian I de Habsburg și Ștefan III cel Mare împotriva regilor Ungariei și Poloniei la sfârșitul secolului al XV-lea", în *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc*, Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș (ed.), (Oradea-Chișinău: 2009), 134-152.
Titlul oficial al lui Maximilian I era, deocamdată, acela de „rege al romanilor”, devenind „împărat ales al romanilor” (dar neîncoronat vreodată la Roma), recunoscut de papă, abia în 1508. Deoarece a urmat la tron, în 1493, tatălui său, care a fost împărat, precum și datorită unei lungi serii de împărați din familia sa, i se spune și lui adesea „împărat” încă înaintea acordării oficiale a titlului respectiv.
2. Státny Ústredný Archív, Bratislava, L, Rody i panstvá, I. Rody, Erdödy Ústredný Archív/ Erdödy család levéltára Galgóci Hitbizományi Archív/ Galgóci Hitbizományi levéltár, Oklevélek, no. 108, f. 1^r-4^r. Fotocopie la Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Országos Levéltára, (secția U) Diplomatikai Fényképgyűjtemény, [no.] 278 383.
3. Vezi, pentru comparație, András Kubinyi, "Az 1505-ös rákosi országgyűlés és a szittya ideológia", în *Századok*, CXL, 2 (2006): 61-374.
4. Johann-Christoph Engel, *Geschichte des Ungarischen Reiches*, III/2, (Wien: 1813):69-73, 89-90.
5. Marius Diaconescu, "Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IX, 1 (2013): 91-112.
6. Ioan Drăgan, "Diplomatul și umanistul de origine română Filip More de Ciula (1470-1526)", în *Aphulum*, XIII, (1983): 183-190; Ioan Drăgan, „More” – un apelativ românesc în mediul nobiliar medieval din Transilvania și Ungaria”, în *Arhiva Genealogică*, V (X), 1-2 (1998): 59-61; **Tamás Fedeles**, "Egy Jagelló-kori humanista pályaképe: Csulai Móré Fülöp (1476/1477-1526)", în *Levéltári Közlemények*, LXXXV, 2 (2007): 35-85. Filip More (o „creație” venețiană, ca și cunoscutul Toma Bakócz), nu-și începuse încă, la acea vreme (1496-1498), marea sa ascensiune.
7. Nicolae Edroiu, "An Aspect of the Political and Private Relations between Matthias Corvinus and Stephen the Great: The Transylvanian Estates of the Rulers of Moldavia", în *Between Worlds (=Mélanges d'Histoire Générale, NS I, 1-2). I. Stephen the Great and Matthias Corvinus and their Time*, László Koszta, Ovidiu Mureșan, Alexandru Simon (eds.), (Cluj-Napoca: 2007) 158; Ioan Grumezea fusese inițial pârcălab de Ciceu (1495), trecuse apoi, cu aceeași funcție, la Cetatea de Baltă, pentru ca, ulterior, după evenimentele din anul 1497, să fie transferat în nordul Moldovei în zona Cernăuților, fiind unul dintre martorii tratatului moldo-polon de la Hârlău (1499).
8. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Budapest (MNL-OL), (secția Q), Diplomatikai Levéltár (DL), [no.] 29016 (13 aprilie 1497; regest în Zsigmond Jakó, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, II. 1485-1556, (Budapest, 1990), no. 3010, 153), 36403 (10 februarie 1497; și în *A Tomaj Nemzetségbeli Losonczi Bánffy család története. Oklevéltár*, II. 1458-1526, Béla Iványi (ed.), (Budapest: 1928), no. 244, 348-349).
9. Redăm din sumarele rapoartelor trimise de la Innsbruck (22-24 august 1496) la Milano: [...] *Che era venuta nova ch'el duca de Valachia era morto, ma si è trovato che poi è un'altro signore puer de Valachia* [...] (Archivio di Stato di Milano, Milano (ASM), Archivio Ducale Sforzesco (A.D.S.), Potenze Estere, *Alemagna [Germania]*, cart. 584. 1496 Agosto-Dicembre, fasc. 1 Agosto, nn.).
10. Personaj necunoscut. Poate era un ceh sau un polon/ rutean care a trăit în Boemia. Dat fiind numele, nu se poate exclude, însă, nici o posibilă origine sârbă a acestui emisar special al lui Ștefan al III-lea și Maximilian I.
11. Pentru implicațiile românești ale politicii sale, vezi M. Diaconescu, "Pețitorii nepoatei lui Ștefan cel Mare în 1517. Despre căsătoria lui Alexandru cu fiica lui Bartolomeu Drágfi", în *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, XLIX (2012): 55-70.
12. Pál Engel, *Regatul Sfântul Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan (ed.), (Cluj-Napoca: 2006), 361-363. Tot Ștefan Zápolya contribuise semnificativ la întronarea lui Vladislav la 1490.
13. Este dificil de spus care era sursa informațiilor lui Maximilian. Vasali și lui, Cavalerii Teutoni, care trebuiau să-l însoțească pe Jan Albert în campanie, erau mai degrabă confuzi în ceea ce privește obiectivele expediției polone.
14. În Evul Mediu, Plauen (astăzi parte a Dresdei) făcea parte din așa-numitul *Vogtland* (Voitland) mărginit de Saxonia, Turingia, Bavaria și regiunile Boemiei în partea estică a ariei imperiale germane, controlat, din anii 1320, de prevoții (*Vögte*) de Weida, Plauen și Gera, în numele regilor Boemiei (sub voce, în *Lexikon des Mittelalters*, VIII, (München: 1997), 1814). Din 1482, Heinrich al III-lea von Plauen era și conte castelan de Meißen (vezi Gerhard Billig, *Pleissenland-Vogtland. Das Reich und die Vögte. Untersuchungen zu Herrschaftsorganisation und Landesverfassung während des Mittelalters unter dem Aspekt der Periodisierung*, (Plauen: 2002).
15. Ținând cont de dezmodământ, nu este deloc exclus ca Vladislav să fi avut deja unele informații asupra „conspirației”.
16. Andras Kubinyi, *Matthias Rex* (Budapest: 2008), 150-155; T. Fedeles, *Püspökök, prépostok, kanonokok: Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből*, (Szeged: 2010), 110-111.
17. T. Fedeles, "Miklós király és Lőrinc herceg. Az utolsó két Újlaki vázlatos pályaképe", în vol. *Személyiség és történelem. A történelmi*

- személyiség. József Vonyó, Enikő Csukovits, György Gyarmati (eds.), (Budapest-Pécs: 2017), 135-168.
18. Tibor Neumann, "A gróf és a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca a lipitói hercegségért)", în *Századok*, CXLVIII, 2 (2014): 387-426.
  19. Pop-Simon, "Moldova și celălalt imperiu", 398.
  20. Erik Fügedi, "Die Wirtschaft des Erzbistums Gran am Ende des 15. Jahrhunderts", în *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungariae*, VII (1960): 253-294. Hippolit de Este (1479-1520), nepotul reginei Beatrice de Aragon, fusese numit arhiepiscop primat al Ungariei și episcop de Eger (1487), ca un fel de „adjunct” al lui Orbán Dóczi Nagylucei, care preluase îndatoririle de palatin la moartea lui Emeric Zápolya (tot în 1487), fratele lui Ștefan..
  21. T. Neumann, "Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején", în *A Szilágyság és a Wesselényi család (14-17. század)*, Géza Hegyi, András W. Kovács (eds.), (Kolozsvár/ Cluj-Napoca: 2012): 213-236.
  22. T. Fedeles, *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494-1495)*, (Szeged, 2012).
  23. Apare sub numele *Niclasen Kellmanitsch* în poruncile regelui Maximilian din 28 august și 4 octombrie 1497 (*Codex Diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. Magyarország melléktartományainak oklevéltára* (=„Monumenta Hungariae Historica”, I, 31, 33, 36, 40), I. *A Horvát véghegyek oklevéltára, 1490-1527*, Lajos Thallóczy, Antal Hodinka (eds.), (Budapest: 1903) (CDH), p. 4-5, no. 6-7). La sfârșitul lunii august, Nicolae trebuia să primească 100 de florini pentru drumul său (cam două treimi din valoarea unui sat mijlociu din Transilvania sau Moldova). La începutul lunii octombrie, urma să se întoarcă în Moldova, împreună cu solii lui Ștefan, Maximilian ordonând cămării din Innsbruck să le asigure cât mai grabnic plecarea. După Thallóczy și Hodinka, Nicolae aparține familia croate/ slavono-croate Kelmanic (Kalmanic/ Calamaniz), intrată în serviciul lui Maximilian (*A Horvát véghegyek oklevéltára*, 14-15, no. 21, din 1502; 727, la indici). În același timp, datorită contextului politic și a diverselor forme sub care numele familiei lui Nicolae a fost redat în izvoare, trebuie avută în vedere și posibilitatea ca acesta să fi fost înrudit cu Dominic (Domonkos) Kálmáncsehi, episcopul Oradei. Prelatul fusese dat în judecată, împreună cu Ștefan cel Mare și cu Ioan Ungur de Nădăștia (1495), de către Sofia (Zsófia), sora fostului co-voievod Ladislau Losonczi, pentru vechi posesiuni de familie, printre care Ciceul (Alexandru Simon, *Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală*, (Cluj-Napoca: 2007), 226; este destul de limpede că Matia îi dăruise lui Ștefan posesiuni controversate, fiul lui Iancu de Hunedoara mizând probabil pe faptul că avea să mai trăiască și că astfel îl va putea controla pe domn).
  24. În relație cu evenimentele premergătoare anilor 1497 și 1498, ar fi foarte important și interesant de aflat cum s-a stabilit această legătură și în ce limbă se purtau discuțiile, private în marea lor majoritate, dintre Ștefan și Branca. În orice caz, este limpede faptul că o retardare culturală românească în raport cu Apusul nu se poate susține pentru Ștefan al III-lea cel Mare și vremea sa, cum s-a sugerat uneori (Bogdan Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, (Iași: 2012), 29-40). Este vorba de arii culturale diferite, cu anumite valori culturale comune.
  25. Regina văduvă Beatrice, persoană importantă prin marea sa avere, a împiedicat succesiunea la tron a fiului său vitreg Ioan Corvin, fiindcă voia să domnească în continuare. A reușit aparent, deoarece noul rege Vladislav al II-lea a luat-o de soție, dar a declarat în prealabil, în secret, cu martori, nevalabilitatea căsătoriei, pe motiv că fusese încheiată „prin constrângere”. După consolidarea domniei, regele a înaintat divorțul, dar căsătoria a fost anulată abia după nouă ani de către papa Alexandru al V-lea, în urma unui mare scandal internațional. Beatrice s-a întors acasă la Neapole, în 1500 și a murit în 1508 (vezi Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, 362).
  26. Poate identic cu Tamás Batcha<l>/ Bakócz, episcop al Moldovei, de la 1498 sau din septembrie 1497 și până pe la 1502/1503, când a fost ucis în Moldova, spre furia lui Ștefan cel Mare, care a confiscat locul crimei, din ținutul Neamțului, de la proprietari (*Documente privind istoria României, A. Moldova, Veacul XVI, I. 1500-1546*, București, 1951, p. 191, no. 169; Simon, *Ștefan cel Mare și Matia Corvin*, 198, nota 75, 258, nota 382, 414). În registrul papal, numele episcopului Toma Batcha, numit în septembrie 1497 episcop al Moldovei, apărea ca Bakócz în iunie 1505, când Iuliu al II-lea dădea curs unei cereri făcute odinioară de acesta (*Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*, editor József Lukacsics, IV. 1492-1526, (Budapest: 1907), 167, no. 135). În aceste condiții, este posibil ca amintitul episcop să fi fost una și aceeași persoană cu Tamás, prepozitul de Pécs, și ca Tamás, episcopul numit în toamna lui 1497, să fi fost un membru al familiei Bakócz, al cărui cap, Toma, nu apare deloc în raportul anonim din primăvara anului 1498.
  27. Bernhard <Johann(es)> Polheim era și prepozit de Timiș, similitudinile onomastice dintre cele două prepozituri ale acestuia dând naștere unor confuzii (pentru cariera sa, numit înainte de toate Bernhard, vezi Norbert Kernbichler, *Die Familie der Herren von Polheim im Dienste Kaiser Maximilians I.*, (Graz: 1974) (teză de doctorat), 22-31. Filiera Polheim (Pelheim) era activă și în mai 1498. Noul pârcălab de Cetatea de Baltă, Bernardin (Bernhard?), era trimis de Ștefan la prepozitul de Timiș, Bernardin Pelheim (cum apare în scrisoarea lui Ștefan), pentru a transmite mesajul domnului către regele romanilor și a prelua mesajul lui Maximilian pentru Ștefan (document cunoscut încă de la Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, (București: 1913), 408, nr. 175).
  28. Personaj neidentificat.
  29. Personaj neidentificat.
  30. Iacob Székely, căpitan de Radkersburg (Bence Péterfi, "Aus Siebenbürgen in die Steiermark. Der Lebenslauf von Jakob Székely († 1504)", în *Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Tagungsband der 32. Schläiningener Gespräche 16. bis 20.*

- September 2012*, Rudolf Kropf, Gert Polster (eds.), (Eisenstadt: 2015), 273-296). Numărat de diplomația milaneză, în vara anului 1490, printre fideliul lui Ioan Corvin, Iacob a trecut de partea lui Maximilian, văzând ca Ioan nu are șanse în fața lui Vladislav. Iacob a predat cetățile cucerite în Stiria de Matia lui Maximilian, căruia i-a rămas credincios până la moarte. Iacob acesta a fost considerat inclusiv român din Țara Românească (Ioan Aurel Pop, Alexandru Simon, *Re de Dacia: un proiect de la sfârșitul Evului Mediu*, (Cluj-Napoca: 2018), 99).
31. Personaj neidentificat, husit din Moldova. În epoca modernă timpurie, s-a susținut că Ștefan i-a alungat pe husiți din Moldova începând de pe la 1480. S-ar părea că domnul revenise la sentimente mai bune față de husiți, ca de altfel și Papalitatea sub Alexandru al VI-lea (pentru Boemia și Ungaria, vezi Antonin Kalous, "Tárgyalások az utraquisták egyesüléséről a római egyházzal. Kiegészítési politika", în *Szentírás, Hagymány, Reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok*, Beatrix F. Romhányi, Gábor Kendeffy (eds.), (Budapest: 2009): 154-163).
  32. Báta, lângă Bátaszék, situată în dreptul localității Baja, pe malul drept al Dunării, la sud de Tolna, pe drumul care duce de la Szeged la Pécs.
  33. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 398. La 1497, puterea nominală pe linia albertină a familiei era încă în mâinile tatălui lui Georg, Albert cel Inimos (1485-1500).
  34. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 398. Viitorul protector al lui Martin Luther aparținea liniei ernestiene a familiei Wettin, vărul lui Georg. În urma partajului de familie de la Leipzig din 1485, ducatul Saxonia-Wittemberg, cu demnitatea de principe elector, i-a revenit lui Ernst, tatăl lui Frederic al III-lea. Cea mai mare parte din Meißen a fost preluată de Albert și de urmașii săi, aceștia purtând titlul de duci ai Saxoniei.
  35. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 398.
  36. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 398. O altă identificare ar fi fost Johannes Gaspar de Lobenberg, diplomat și consilier al lui Maximilian. Dar calitatea lui Gaspar de Mech (Meckau) de frate al episcopului Melchior de Brixen, consilier intim al regelui romanilor, face mult mai plauzibilă identificarea personajului cu acest din urmă Gaspar.
  37. Până aici, totul a decurs în perfectă consonanță cu marile discursuri și documente cunoscute ale lui Ștefan cel Mare și ale lui Maximilian I (Hermann Wiesflecker, "Maximilians I. Türkenzug 1493/4", în *Ostdeutsche Wissenschaft*, V (1958), 152-178; Ștefan S. Gorovei, Maria-Magdalena Székely, "Old Questions. Old Clichés. New Approaches. New Results: The Case of Moldavia", în *The Ottoman Conquest of the Balkans: Interpretations and Research Debates*, Oliver-Jens Schmitt (ed.), (Wien: 2016), 209-242).
  38. Era vorba, în primul rând, de campania lui Maximilian din Ungaria de după moartea lui Matia (H. Wiesflecker, "Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Pressburger Vertrag 1490/1491", în *Süd-Ost Forschungen*, XVIII, 2 (1959): 26-75). Dar atunci, conform lui Ivan al III-lea al Moscovei, aliatul celor doi, ca și la 1497, cel care șovăise fusese mai degrabă Ștefan decât Maximilian (Mihai Anatolii Ciobanu, "Soli moscoviți la curtea lui Ștefan vodă - chipuri de oameni și faptele lor", în *Analele Putnei*, XII, 1 (2016): 103-145; Mihai Anatolii Ciobanu, "La începuturile relațiilor moldo-moscovite", în *Analele Putnei*, XI, 1 (2018): 81-100).
  39. Pentru personalitatea lui Maximilian, a se vedea Manfred Hollegger, *Maximilian I. (1459-1519): Herrscher und Mensch einer Zeitenwende*, (Stuttgart: 2005).
  40. În 26 iulie 1497, la două zile după ce Maximilian I-a primit și pe solul otoman (Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia, Codices, Cod. Lat. XIV-99 (=4278), f. 50^v-51^r; 25 iulie 1497), administrația veneză a regelui romanilor (Wiener Regiment) a emis în numele acestuia un salvconduct pentru Hans Porkolaber (adică părcălabul Ioan Grumeza) și Petru More, trimișii lui Ștefan, și pentru maestrul Ulrich, doctor de răni din Viena. Sub acest nume se ascundea, probabil, Branca. Drept însoțitor al acestora, în drumul spre curtea lui Maximilian de la Innsbruck, a fost desemnat Hans Pernawer (Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien (FHKA), Sonderbestände, Sammlungen und Selekte (S.u.S), *Gedenkbücher*, reg. 3a, no. 1164, f. 577^v-578^r). Ca și precedentul izvor, acesta poate fi găsit, în regist, în *Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I, 1493-1519* (=Johannes.Friedrich] Böhmer, „Regesta Imperii”, XIV), editor-general H. Wiesflecker, (Wien-Köln-Weimar: 1989) - (*Regesten Maximilian*), no. 5109, 8205; disponibil online).
  41. Pe de o parte, sunt de amintit aici și doctorii ceruți în mod repetat, încă înainte de bătălia de la Vaslui, de Ștefan de la Venetia; inclusiv Toma Bakócz a intervenit la 1503, pentru ca Ștefan să primească un doctor (Ștefan S. Gorovei, M.-M. Székely, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, (Putna: 2005), 94). Pe de altă parte, Branca apare drept doctorul Pranky în instrucțiunile moldave ale lui Maximilian I din primăvara lui 1499, când regele romanilor îl și invita din nou pe Bogdan să-l însoțească, în numele tatălui său, Ștefan cel Mare, la încoronarea imperială de la Roma. Sursa (cunoscută) este în Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHSTA), Reichshofkanzlei (R.H.K.), *Maximiliana*, Karton 23, 1510 Oktober-1511 Februar, fasc. 16 [-3], 1510 OT, f. 12^r-13^r).
  42. Personaj neidentificat. Numele aduce a grec (Nicolae Iorga, "Pretendentul Iani „rege al Moldovei” (1516-1521)", în *Revista Istorică*, I, 2 (1915): 25-26; până la moartea lui Maximilian, Iani a trăit la curtea acestuia).
  43. Amintim din instrucțiunile lui Maximilian pentru Johannes Fuxmagen (21 aprilie 1497), omul său de încredere, trimis să negocieze cu Vladislav al II-lea (Landes- und Regierungsarchiv von Tirol, Innsbruck (LRAT), *Maximiliana*, fasc. I-41, f. 24^r-27^r; în *Regesten Maximilian*, no. 4914). Maximilian îl anunța pe Fuxmagen că îl înobilase pe solul otoman și că îi dăduse acestuia scrisori atât pentru Baiazid al II-lea, cât și pentru Ștefan al Moldovei. Abilul Fuxamagen era instruit să-l anunțe pe Vladislav

- că Maximilian era dispus să renunțe la Ungaria, dacă monarhul jagiellon își onora integral obligațiile financiare asumate prin pacea de la Bratislava. Regele romanilor avea oficial nevoie de bani pentru lupta cu Baiazid și pentru încoronarea sa imperială de la Roma. Îi cerea astfel lui Vladislav ca nu cumva să facă pace cu sultanul. Instrucțiunile pentru Fuxmagen și raportul anonim din anul următor par, astfel, să se completeze perfect.
44. Este una dintre marile noutăți aduse de acest raport anonim: implicarea Beatricei de Aragon și a familiei ei în intrigile lui Maximilian I și Ștefan cel Mare.
  45. Bartolomeu Drágffy, în mod firesc, avea agenda sa. Era legat de Ștefan, dar și conectat direct la Maximilian I.
  46. Și de această dată, Maximilian era bine informat. Lucrările Dietei au început de Sfântul Martin (11 noiembrie 1497), abia după ce a ajuns vestea la Buda despre bătălia din Codrîi Cosminului (26-29 octombrie). Din păcate, interesantul raport asupra Dietei, trimis rudelor de la Modena de la curtea lui Hippolit, în numele Beatricei de Aragon (3 decembrie 1497), s-a păstrat doar într-o copie defectuoasă de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Archivio di Stato di Modena, Modena, Archivio Segreto Estense, Cancellaria, Carteggi con principi esteri, *Ungheria*, busta 1644. [1488-1748],). În urma acestei Diete, proaspătul arhiepiscop de Esztergom, Toma Bakócz, și-a pierdut funcția de cancelar.
  47. La sfârșitul anului 1490, Maximilian I a cucerit Alba Regală (Székesfehérvár). Apoi, ar fi poruncit și deschiderea mormântului lui Matia. În fața a ceea ce mai rămăsese din monarhul huniad, regele romanilor ar fi spus: [...] „Vestite rege, pe când acționai printre oameni, credeam că ești nemuritor, dar acum știu că ești muritor” [...] (Bernardino Zambotti, *Diario Ferrarese dall'anno 1476 sino al 1504* (= „Rerum Italicarum Scriptores”, XXIV, 7), Giuseppe Pardi (ed.), (Bologna: 1934 [1937]), 221; în original: [...] *Inclite Rex, existimabam te, dum in humanis ageres, immortalem; nunc autem cognosco te mortalem* [...]). După Antonio Bonfini, trupele lui Maximilian ar fi deschis mormântul lui Matia, dar fiul lui Frederic al III-lea ar fi poruncit ca sarcofagul fiului lui Iancu de Hunedoara să nu fie profanat și să fie închis la loc.
  48. Vezi, atât pentru cetățile de graniță, cât și pentru supuși, paginile lui Pal Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, 372-374.
  49. Aceasta ar rezulta și din amintite instrucțiuni din aprilie 1497 ale lui Maximilian pentru trimisul său la Vladislav (*Regesten Maximilian*, no. 4914).
  50. Maximilian era conștient că Vladislav nu era „un bou”, cum îl prezenta Laurențiu Újlaki la acea vreme și, mai ales, istoricii de mai târziu (Martyn Rady, „Rethinking Jagiello Hungary 1490-1526”, în *Central Europe*, III, 1, (2005): 3-18).
  51. Raportul anonim și documentele conexe acestuia (sau cele care pot fi puse în legătură cu raportul) ne arată că regele romanilor avea într-adevăr la dispoziție o rețea de personalități (mai mult ori mai puțin credincioase), care să-i susțină marile ambiții (H. Wiesflecker, „König Philipps I. Tod in Burgos (1506). Eine Krise der habsburgischen-spanischen Weltreichsbildung”, în *Römische Historische Mitteilungen*, XVIII (1976): 87-94).
  52. În legătură strictă cu Ștefan, dar și cu relația cu turcii, avută de acesta și totodată cerută domnului Moldovei de către regele romanilor, amintim atacurile turco-tătare din Podolia (1498-1499), când susținute, când prăbușite (la întoarcere) de către Ștefan. Vezi I.-A. Pop, *A 1499 Italian Source on the Ottoman-Polish-Moldavian Rapports*, în vol. „Laudator temporis acti. Studia in memoriam Ioannis A. Božilov”, editor Ivan Biliarsky, I. Religio-Historia, Sofia, 2018, p. 391-401; O. Cristea, *Peripețiile unei expediții otomane: izvoare noi și vechi despre incursiunea lui Malcocioglu Bali beg (noiembrie 1498 – februarie 1499)*, în „Analele Putnei”, XIV, 1 (2018): 101-118.
  53. Maximilian pare să fi prezis cursul politic, iar Ștefan să-l fi urmat. Calmarea situației din Ungaria și normalizarea relațiilor dintre Vladislav și Jan Albert au dus în iulie 1499, la poate nici trei luni după instrucțiunile moldave citate anterior ale lui Maximilian (HHStA, R.H.K., *Maximiliana*, Karton 23, fasc. 16-3, f. 12^r-13^r), la tratatul de la Hârlău. În acest tratat, Moldova lui Ștefan cel Mare a stat între Ungaria și Polonia, pe picior de egalitate cu aceste regate (*Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 417-441, nr. 178; textul deopotrivă în latină și în slavonă).
  54. Este de precizat că tratatul de la Hârlău, încheiat cu puțin timp înainte de izbucnirea noului război dintre Imperiul Otoman și Veneția (1499-1503), era unul explicit antiotoman (Șt. S. Gorovei, M. M. Székely, *Princeps omni laude maior*, 350-353).
  55. După cunoștința noastră, a fost pentru prima dată când supraviețuirea lui Ștefan și a Moldovei a fost condiționată explicit de Transilvania. Pierderea acesteia ar fi dus la căderea lui Ștefan. Iar în toamna anului 1498, Vladislav a și obținut căderea lui Drágffy din dregătoria de voievod (vezi T. Neumann, *Drágfi Bertalan politikai szerepe*, 233).
  56. Afirmatia lui Maximilian pare să pregătească afirmatia unui mare adversar al Habsburgilor, Jan Łaski, foarte bun cunoscător al românilor din acea vreme (Pop-Simon, *Re de Dacia*, 98, nota 98). Conform prelatului polonez de aproape două decenii mai târziu, romanii, strămoșii românilor, ar fi fost colonizați <în Dacia> pentru apărarea *Pannoniei* (N. Iorga, „Dovezi despre conștiința originii românilor”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, XVII (1935-1936): 261-262).
  57. Controlul comitatelor era o veche problemă. Matia nu izbutise să o rezolve, deși conștientizase că de ea depindea succesul lui Ioan Corvin la alegerile regale, motiv pentru care el și a făcut o serie de abuzuri, dar și de compromisuri (Kubinyi, *Matthias Rex*, 142-143).
  58. Subiectul, cu referire și referințe directe la Moldova și la Ștefan, era cunoscut în istoriografia apuseană de o bună bucată de vreme (vezi Franz Babinger, „Zwei diplomatische Zwischenspiele in Deutsch-Osmanischen Staatsverkehr unter Bâyezîd II. (1497 und 1504)”, în *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, I, (München: 1962), 254-269; Johann Gröblacher, „König Maximilians I. erste Gesandtschaft zum Sultan Bâyezîd II”, în *Festschrift für Hermann Wiesflecker*, Alexander Novotny, Othmar

- Pickl (eds.), (Graz: 1973), 73-83).
59. Trupele otomane au venit în ajutorul lui Ștefan, când domnul a fost atacat de Jan Albert.
  60. Deși trecuseră doar vreo două decenii de atunci, vremurile de „atlet al Creștinătății” păreau să nu mai conteze pentru receptarea și reprezentarea lui Ștefan. Sau Maximilian nu dorea să amintească modul în care, în anii 1470, Ștefan îi părăsise pe Habsburgi și îl ajutase pe Matia (Ioan Aurel Pop, Alexandru Simon, „Ungaria et Valachia”: promisiunile valahe ale Republicii Sfântului Marcu din anii 1470”, în *Revista Istorică*, NS, XXV, 1-2 (2015): 3-66).
  61. În absența instrucțiunilor către Fuxmagen din aprilie 1497, ideea că „afacerea” moldavă putea condiționa încoronarea imperială ar fi apărut, fără de tăgadă, drept o exagerare, menită să impresioneze niște oameni „mai simpli” veniți în numele lui Ștefan al Moldovei la regele romanilor
  62. Principala problemă a lui Maximilian era și avea să rămână Regatul Franței. Între regele romanilor și Casa de Valois sta Burgundia primei soții a lui Maximilian și Milanul celei de a doua soții a viitorului împărat. Vladislav al II-lea avea să scape cu adevărat din încercuire printr-o căsătorie franceză (așa cum încercase Ladislav al V-lea Postumul). Anne de Foix-Candale a devenit soția lui Vladislav în septembrie 1502 (Attila Györkös, „II. Ulászló házassága és a francia diplomácia”, în *Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae*, NS, XXXIX (2012): 89-102).
  63. Aceste cuvinte ale lui Maximilian sunt valide. Vezi Alexandru V. Boldur, „Politica lui Ștefan cel Mare într-o lumină nouă”, în *Studii și Cercetări Istorică*, XVIII (1943): 33-72.
  64. Autorul raportului nu a consemnat niciun cuvânt despre Ivan al III-lea al Moscovei, un stăpânitor-cheie atât pentru Maximilian I, cât și pentru Ștefan cel Mare, cuscrușul marelui cneaz. De la 1495, Elena, fiica lui Ivan din a doua căsătorie – cu Zoe (Sofia) Paleologhina – era soția lui Alexandru Jagiello, ducele Lituaniei.
  65. Acesta era în mod tradițional arhiepiscopul de Mainz, Berthold von Henneberg. Prelatul a ajuns la Freiburg la mijlocul lui octombrie 1497. Maximilian avea să vină abia la jumătatea lunii iunie 1498, după moartea regelui Carol al VIII-lea al Franței. *Reichstag*-ul a fost un dezastru complet pentru Maximilian. La plecare, neputându-și acoperi cheltuielile, Maximilian a trebuit să-și lase soția, pe Bianca Maria Sforza, drept gaj; nu era însă pentru prima oară (H. Wiesflecker, *Maximilian I.*, (Wien-München: 1991), 81, 157, 218).
  66. Datorită situației prezentate pe scurt în nota de mai sus, este puțin probabil ca această promisiune a regelui romanilor să se fi onorat la *Reichstag*-ul de la Freiburg. Tratatul de la Hârlău, din vara anului următor (1499) și mesajul trimis lui Ștefan de către Maximilian, cu doar câteva luni mai devreme, susțin această interpretare.
  67. Alături de papă, împăratul romano-german (împăratul romanilor) era singura autoritate creștină care putea crea sau legitima coroane regale. Asumarea protecției Moldovei ca un bun ereditar de către Maximilian ducea în această direcție. Iar în mesajul pentru Polheim din mai 1498, Ștefan a asumat titlul de *heres*, altminteri rar întrebuițat (*Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 408, no. 175; cf. Gorovei-Székey, *Princeps omni laude maior*, 533).
  68. Se pare că, în ceea ce privește canalul permanent de comunicare între regele romanilor și domnul Moldovei, Maximilian s-a ținut măcar în parte de cuvânt. În primăvara anului 1499, regele romanilor se scuza că nu-l mai putea lăsa pe Branca (*Pranky*), deoarece avea nevoie de acesta în altă parte. Îi trimitea, însă, lui Ștefan un doctor pe măsura predecesorului (HHStA, R.H.K., *Maximiliana*, Karton 23, fasc. 16-3, f. 12^v).
  69. Situația conturează o foarte interesantă opoziție între *lane* și *Branca* (neromâni după nume) și Petru More.
  70. Fie și numai după numele și originea lui Petru (More), trebuie să luăm în calcul posibilitatea ca Ștefan să se fi confruntat în Regatul Ungariei cu aceleași probleme românești, pe care le întâmpinaseră Huniazii, câți mai erau, după decapitarea lui Ladislav de Hunedoara (martie 1457) și după moartea lui Matia (aprilie 1490). Cazul nobililor români din așa-numitul Banat Montan este simptomatic în acest sens (Adrian Magina, „From Custom to Written law: Ius Valachicum in the Banat”, în *Government and Law in Medieval Moldavia, Transylvania and Wallachia* (= „Studies in Russia and Eastern Europe”, XI), M.artin Rady, Alexandru Simon (eds.), (London: 2013), 71-78).
  71. Faptul că Vladislav a aflat de „conspirație” și a acționat în consecință se vede și din demiterea lui Drágffy, în octombrie 1498 (Neumann, *Drágfi Bertalan politikai szerepe*, 233-234).
  72. La sfârșitul lunii februarie 1498, Maximilian I era atât de sigur pe el, încât îi declara solului regilor Spaniei că Ștefan al Moldovei (numit valahul/ românul) ținea jumătate din Ungaria, iar cealaltă jumătate trăgea spre el, spre regele romanilor (vezi *Correspondencia de Gutierre Gomez de Fuensalida, embajador en Alemania, Flandes é Inglaterra (1496-1509)*, editor Jacob Fitz-James Stuart de Berwick-Alba, Madrid, 1907 (*Correspondencia*), p. 21).
  73. Vilmos Fraknói, *Erdődi Bakócz Tamás élete*, (Budapest: 1889), 114-119, 140.
  74. Situația Eger-ului, care aducea titularului său un venit anual de minimum 10 000 florini, era foarte complicată după moartea lui Matia și dispariția fostului episcop, Orbán Dóczy Nagylucei (1487-1491). Acesta a fost predecesorul lui Bakócz ca episcop de Győr și unul dintre oamenii de încredere ai lui Matia. Cu toate acestea, l-a trădat și el pe Ioan Corvin la alegerile din 1490 (A. Kubinyi, *Két sorsdöntő esztendő (1490-1491)*, în *Történelmi Szemle*, XXXIII, 1-2 (1991): 26-27). În aceste condiții, imediat după alegerea sa drept papă, Alexandru al IV-lea a încredințat bogatul Eger spre administrare cardinalului Ascanio Sforza (Johannes Burkhard, *Diarum sine rerum urbanarum commentarii*, ediție Louis Thuasne, II. 1492-1499, (Paris: 1884), Anexă, p. 610-611, no. 2).
  75. Prezintă interes, în acest sens, lucrarea lui Katherine Anne Sharrard, *The Intersection of Political Aspirations and Architecture in*

- the Funerary Chapel of Tamás Bakócz*, Austin, 2012, TX (disertație, mss). Vezi și Richárd Horváth, "Tamás Bakócz of Erdöd", din *Matthias Corvinus, the King: Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*, editori Péter Farbaky, E. Spekner, Katalin Szende, András Végh, Budapest, 2008, p. 272–273.
76. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, p. 332–333.
77. Din păcate nu se cunoaște conținutul acestor discuții. Se poate presupune că ele se refereau (1) la problema anulării căsătoriei dintre Vladislav al II-lea și Beatrice, anulare dorită de regele Ungariei și Boemiei, (2) la demiterea (demisia) lui Bakócz din dregătoria de cancelar și (3) la schimbul făcut între Bakócz și Hippolit d'Este (Episcopia de Eger contra Arhiepiscopiei de Esztergom). Încă de dinaintea intervenției solului lui Maximilian din 8 decembrie 1497, papa Alexandru al VI-lea era ostil planurilor lui Vladislav, în pofida presiunii trimișilor acestuia (*Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia. Aragóniai Beatrix magyar királyné éltetéré vonatkozó okiratok* (= „Monumenta Hungariae Historica”, I, 39), editor Albert [von] Berzeviczy, (Budapest: 1914), 373–374, no. 266–267).
78. Privind diviziunile interne și mai vechile conflicte (uneori violente) dintre acești magnaiți și baroni ai Regatului Ungariei și nu numai (prin domeniile sale din Transilvania, Ștefan cel Mare era unul dintre ei), „conspirația” de la 1497 (1496–1498) a lui Maximilian și Ștefan poate apărea drept o „monstruoasă coaliție” (anti-jagiellonă).
79. SUAB, L, Rody i panstava, I. Rody, Erdödy család levéltára, Galgóczi Hitbizományi levéltár, Oklevélek, no. 108. Cealaltă jumătate de arhivă (rămasă privată), parțial inventariată în continuare, se păstrează în custodia HHStA la Viena.
80. Dacă nu ar fi fost duplicitară (cum îi era de fapt felul), Veneția ar fi trebuit să considere că pilonii ei seculari și eclesiastici din Răsărit, Ștefan cel Mare și Toma Bakócz, urmau să colaboreze. Bakócz a solicitat și el un doctor mai apoi pentru Ștefan de la Veneția. În slujba Veneției, Toma Bakócz pare să fi colaborat bine cu Radu al IV-lea cel Mare al Țării Românești, cu ocazia tratatelor de pace de la 1502–1503 dintre Veneția și Înalta Poartă. Cu Radu, arhiepiscopul și-a disputat vechiul domeniu domnesc al Făgărașului (Simon, *Pământurile crucii: românii și cruciada târzie*, (Cluj-Napoca: 2012), 232–233).
81. Jocul papei Alexandru al VI-lea este de interes. În primul rând pentru a nu-l nemulțumi pe regele romanilor (dar și de teama mereu agitatului Neapole), papa refuzase să-i dea satisfacție lui Vladislav în conflictul cu Beatrice de Aragon. În schimb, îl binecuvântase pe principalul fidel al lui Vladislav, Toma Bakócz, drept arhiepiscop primat al Regatului Ungariei. Apoi, la o lună după ce-și pierduse dregătoria de cancelar, Alexandru al VI-lea l-a numit arhiepiscop.
82. Kubinyi, *Matthias Rex*, 130–131.
83. Gyula Rázsó, "Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell'alleanza contro i turchi (1440–1464)", în *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, Vittore Branca (ed.), (Firenze: 1973), 79–100.
84. Christina Lutter, *Politische Kommunikation an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Die diplomatischen Beziehungen zwischen der Republik Venedig und Maximilian I. (1495–1508)*, (München: 1998), 178–179.
85. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 332.
86. Un alt motiv pentru care ea a intrat și avea să mai intre în conflict cu Maximilian, care avea propria sa rețea (vezi Alexandru Simon, "Massimiliano I, Venezia e il problema ottomano (1493–1503)", în vol. *L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influssi intercorsi tra Stati e civiltà (1300–1700)*, Cristian Luca, Gianluca Masi (eds.), (Brăila: 2007), 91–109).
87. Motiv pentru care, mai târziu, Bakócz a și fost aproape linșat de nobilii ungari (vezi V. Fraknoi, *Ungarn und die Liga von Cambray*, (Budapest: 1883), 50–58, 61–64)
88. *Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei, 1500–1508*, Péter E. Kovács (ed.), (Eger: 1992), 5, nota 7.
89. V. Fraknoi, "Rodrigo Borgia (VI. Sándor) Giulio Medici (VII. Kelemen) és Ascanio Sforza bíbornok, mint egri püspök-praetendensek", în *Egri Egyházmegyei Közlöny*, XV (1883): 20, 161–162.
90. Florio Bánfi, "Il cardinale Ippolito d'Este nella vita politica d'Ungheria", în *L'Europa Orientale*, XVIII (1938): 61–77. Încă din 1496, sub motivul (real) al ciumei, Hippolit se întorsese în Peninsula Italică și este puțin probabil să mai fi revenit în Ungaria (vezi Carlo Marcora, "Il cardinale Ippolito I d'Este", în *Memorie Storiche della Diocesi di Milano*, V (1958): 325–520).
91. Pierderea demnității de cancelar a fost înregistrată sub data de 29 noiembrie 1497, iar Alexandru al VI-lea l-a numit arhiepiscop de Esztergom pe 20 decembrie (cf. Fraknoi, *Bakócz Tamás*, 69–71).
92. Maximilian a făcut o concesie majoră pentru a-l atrage de partea sa pe favoritul lui Vladislav.
93. Versatilitatea Toma Bakócz a fost cel care i-a dat lui Vladislav al II-lea prilejul să o înșele, la 1490, pe Beatrice de Aragon cu o căsătorie de formă, pentru ca să-i poată lua banii de care avea nevoie pentru luptele cu Maximilian și cu propriul său frate, Jan Albert (vezi și Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, 362; Kubinyi, *Matthias Rex*, 157).
94. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea (mai ales de la 1487), cetatea (devenită castel) din Arduș a devenit principala reședință a familiei. Vezi *Cetatea Arduș. Repere istorice și arheologice*, Daniela Marcu Istrate (ed.), (Cluj-Napoca: 2015), 16–17 (date istorice strânse de Péter Levente Szócs).
95. Nepomenirea de către autorul anonim al raportului a lui Bakócz drept apărător al onoarei Casei Jagiello (ori măcar a lui Vladislav), la vremea „conspirației”, nu îl avantajează pe prelat, în special după Dieta din noiembrie 1497.
96. Omiterea lui Bakócz este dublată de cea a lui Ivan al III-lea.
97. În absența salvconductului venezian pentru solii lui Ștefan la Maximilian, între care figura și Petru More (*Regesten Maximilian*, no. 5109), am fi putut chiar presupune că Petru More era un fel de *alter ego* pentru Toma Bakócz.

98. Dacă ar fi să tragem o linie între primăvara anului 1497 și cea a anului următor, dintre toți cei implicați în evenimente, cel mai bine ar ieși Toma Bakócz, noul arhiepiscop primat al Ungariei.
99. Ceea ce s-a întâmplat după Dieta se știa și pe vremea lui Fraknói, *Bakócz Tamás*, 71.
100. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 396.
101. Steven W. Rowan, "A Reichstag at Freiburg. 1497-1498", în *The Old Reich, Essays on German Political Institutions. 1495-1806*, James A. Vann, S. W. Rowan (eds.), (Brussels: 1974), 31-57.
102. *Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian I.* (= „Deutsche Reichstagsakten”, II, 1-6), VI. *Reichstage von Lindau, Worms und Freiburg 1496-1498*, editor Heinz Gollwitzer, Göttingen, 1979, p. 545, no. 7; *Regesten Maximilian*, no. 8506).
103. Între timp, alți soli porniseră spre Maximilian. În 18 martie 1498, personalul imperial de la Innsbruck trebuia să întrețină patru trimiși de ai lui Ștefan cel Mare (FHKA, S.u.S., *Gedenkbücher*, reg.4, f. 21 (45)^v; *Regesten Maximilian*, no. 6001). Este evident că, oricât de amănunțit ar fi fost raportul anonim, acesta acoperea numai o fracțiune din schimbul de mesaje și informații dintre Maximilian și Ștefan.
104. Răspunsul lui Maximilian (8 iulie 1498) se află în *Materialy do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486-1516 (Kodeks Żagrzebski)*, Józef Garbacik (ed.), (Wrocław-Warsaw-Kraków: 1966), 46-49, no. 18 (*Materialy*). De reținut este și că monarhii Jagielloni îl înfruntaseră pe monarhul habsburg și în legătură cu Radu al IV-lea cel Mare, care trimisese și el (poate la presiunea lui Baiazid al II-lea) trupe în sprijinul lui Ștefan al III-lea cel Mare în toamna anului precedent (cf. "Letopisețul Putna II", în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, P. P. Panaitescu (ed.), (București: 1959), 65).
105. LRAT, *Maximiliana*, I-41, f. 24^r-27^r (în *Regesten Maximilian*, no. 4914).
106. Apoi, în 1505, Vladislav fugea de puterea palatinului Ștefan Zápolya și a familiei acestuia (vezi Engel, *Geschichte*, III/2, 70-71).
107. Exceptând cazul în care, la 1497, inițiativa nu i-a aparținut lui Maximilian, ea venind și ca o consecință a negocierilor cu Baiazid, începute cu un an mai devreme ("Dispacci al senato veneto di Francesco Foscari e di altri oratori presso Massimiliano I nell'anno 1496", în *Archivio Storico Italiano*, VII, 2 (1844): 740-747, no. 6-7; [Marino Sanudo II Giovanne,] *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII) dall'autografo Marciano ital. cl. VII cod. CDXXIX-CDLXXVII*, editori Guglielmo Berchet, Frederico Berchet, Nicolo Barozzi, Rinaldo Fulin, Marco Allegri, I. 1 *gennaio 1496-30 settembre 1498*, Venezia, 1879, col. 37; Sanudo nu pare să fi avut informații despre negocierile dintre Maximilian și solul lui Baiazid de la 1497, deși ambasadorul venețian la Innsbruck era de față).
108. Giuseppe Gullino, "Zaccaria Contarini", în *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXVIII (1983): *sub voce*.
109. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 364. Pentru *modus operandi* al lui Maximilian în relația sa cu Contarini (și, implicit, cu Veneția), un episod este relevant în acest context. În 21 februarie, pornind de la afirmația sa că jumătate din Ungaria ține cu Ștefan, cel sprijinit de turci, iar celalaltă jumătate cu el, Maximilian, regele romanilor i-a propus lui Gutierre Gomez de Fuensalida, și stăpânilor acestuia, regii Ferdinand de Aragon și Isabella de Castilia, „reformarea” continentului și a Creștinătății (*Correspondencia*, p. 21; *Regesten Maximilian*, no. 5898). Cu cinci zile mai devreme, pe 16 februarie, Maximilian îi declarase lui Contarini că proclamarea războiului împotriva turcilor la Dieta de la Freiburg ar fi binevenită, în special după ce Jan Albert suferise de curând o mare înfrângere din partea turcilor, tătarilor și a valahilor și, în plus, după ce, împotriva voinței lui Vladislav, o parte importantă din Ungaria ținea deja cu turcii, ceea ce era foarte periculos pentru Creștinătate (BNM, Cod. Lat. XIV-99 (=4278), f. 143^r; *Regesten Maximilian*, no. 5881).
110. Anna Foa, "Leonello Chiericati", în *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIV (1980): *sub voce*.
111. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 364.
112. La 24 septembrie, oastea polonă era sub zidurile Sucevei, iar la 26 septembrie a început asediul nereușit, care a durat vreo trei săptămâni (vezi Mihai Diaconescu, "Mobilizarea oastei maghiare în 1497 „in subsidium et tutelam wayvode moldaviensis”, în *Analele Putnei*, XII, 2 (2016): 35-52).
113. Inclusiv prin locul de păstrare a raportului trebuie să-l privim pe Bakócz drept cel puțin una din problemele în jurul căreia se construie raportul, Bakócz fiind direct (ca episcop de Eger, cel puțin cu numele) sau indirect (ca episcop de Győr) responsabil de dezastrul suferit de Jan Albert în Moldova.
114. Împreună cu solii lui Ștefan, el plecase spre Moldova după 4 octombrie 1497 (CDH, I, no. 7, p. 4-5).
115. Ne referim aici doar la acele misiuni despre care autorul raportului avea sau dorea să aibă cunoștință. Trebuie reamintiți aici cei patru soli de ai lui Ștefan cel Mare, care rezidau în 18 martie 1497 la Innsbruck (*Regesten Maximilian*, no. 6001). Ținând cont de viteza comunicațiilor la acea vreme (între Innsbruck și Suceava erau aproximativ 1 400 km) și de practica reținerii solilor, inclusiv de către regele romanilor (nu întotdeauna vreme de zece săptămâni, cum apare în raportul anonim), acești soli plecaseră spre Maximilian cel târziu în februarie.
116. *Materialy*, 25-46, no. 13-17.
117. Ilie Minea, "Ștefan cel Mare și împăratul Maximilian I", în *Cercetări Istoric*, V-VII (1929-1931): 354-355; Ștefana Simionescu, "Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor", în *Revista de Istorie*, XVIII, 1 (1974): 96-98 (ediție, cu greșeli și sub anul 1503, a instrucțiunilor moldave ale lui Maximilian din primăvara lui 1499, semnalate de Walter Höflechner, *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornehmliche des Kaisers und Gesandte des Reiches, 1490-1500* (= „Archiv für Österreichische Geschichte”, CXXIX), (Wien: 1972), 64); Ștefana Simionescu-Dăscălescu, "Știri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg", în *Revista de Istorie*, XXXIII, 12 (1980): 1983-1984; Ileana Căzan, *Dușmani de*

- temut și aliați de nădejde. Țările Române în epoca lui Ștefan cel Mare în contextul politicii central-europene, (București: 2004), 120-122.
118. În cea mai recentă sinteză a Ungariei medievale, se spune că după noiembrie 1490 – când regele romanilor avansase până la Buda, dar se retrăsese din lipsă de bani – s-au spulberat și toate planurile lui Maximilian I legate de Ungaria (Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, 362).
119. Șerban Papacostea, *Evol Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, (București: 2001), 139-178 (studiu "Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare", în *Revista de Istorie*, XXXV, 5-6 (1982): 607-638).
120. Papacostea, *Evol Mediu românesc*, 171-172.
121. Johann-Christoph Engel pare să fi avut cunoștință, după felul cum redă evenimentele anului 1497, de mai multe izvoare (unele, probabil, azi pierdute), inclusiv de acest raport asupra „conspirației”, pe care a trecut-o, din motive politice, sub tăcere (vezi Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 335, nota 4).
122. HHStA, Handschriftensammlung, Hs. W[eiss]. 529, f. 261^r (6 noiembrie 1473; editat în *Regesten Kaiser Friedrich III. (1440-1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet (=Johannes]. F[r]iedrich] Böhmer, „Regesta Imperii”, XIII), editori-generalii Heinrich Koller, Paul-Joachim Heinig, Alois Niederstätter, supl. II-1. *Das Taxregister der römischen Kanzlei 1471-1475 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Hss. weiss 529 und weiss 920)*, editori P.-J. Heinig, Ines Grund, (Wien-Köln-Graz: 2002), 523, no. 3539).*
123. Vezi Ioan Aurel Pop, "Dalla Crociata alla pace: documenti veneziani riguardanti i rapporti tra le potenze cristiane e l'Impero Ottomano all'inizio del XVI secolo", în *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, Cristian Luca, Gianluca Masi, Andrea Piccardi (eds.), (Brăila-Venezia: 2004), 95-107.
124. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor, XV/1. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene Bistrița, Brașov, Sibiu, 1358-1600*, N. Iorga (ed.), (București: 1911), 130, no. 235 (Hurmuzaki).
125. HHStA, R.H.K., *Maximiliana*, Karton 1. 1477-1492, fasc. 6. 1490, f. 9^v (loc de păstrare și cotă valabile până în 2012); editat în Friedrich Firmhaber, "Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. (1490-1526)", în *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen*, II, 2 (1849): 410, no. 10; republicat în *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia (= „Fontes Rerum Transylvanicarum”, IV, VI)*, editor Endre Veress, I. 1468-1540, (Budapest: 1914), 42-43, no. 39.
126. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VII. 1474-1489, Konrad G. Gündisch (ed.), (Bukarest: 1991), 210, no. 4302.
127. HHStA, R.H.K., *Fridericana*, Karton 7. 1488-1490, fasc. 8-2. 1490, f. 88^r; editat în Alexandru Simon, "Domnul Moldovei și regii Ungariei din 1490. Un document de la Ștefan cel Mare", în *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xénopol*, XLIII-XLIV (2006-2007): 15-36.
128. Andras Kubinyi, "Die Wahlkapitulation Wladislaus II. in Ungarn (1490)", în Andras Kubinyi, *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*, (Herne: 2011), 167-198. Frederic al III-lea avusese aceeași calitate și pe vremea regelui Matia, prin tratatul de la Wiener-Neustadt (1463).
129. *Acta et epistolae*, I, p. 43-45, no. 39.
130. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Miscellanea, Armadi, [reg.], II-56, f. 110 (114)^r, 112 (116)^r [în jurul datei de 19 aprilie 1494 (vezi L. Thuasne, *Djem Sultan, fils de Mahommed II, frère de Bayezid II (1459-1495) d'après les documents originaux en grand partie inédites. Études sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*, (Paris: 1890), Anexă, 441-445, no. 22). Trecerea armatei cruciate trebuia realizată „prin ambele Țări Românești” (*per utraque Wallachiae*).
131. Ludwik Finkel, "Zjazd Jagiellonów w Lewoczy w r. 1494", în *Kwartalnik Historyczny*, XXVIII, 2 (1914): 317-350
132. Ioan Mihályi de Apsa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, (Sighet: 1900), 606-607, nr. 352). Să notăm titulatura lui Bakócz din finalul documentului: [...] *Datum Cassovia, per manus reverendi in Christo patris domini Thomae, episcopi ecclesiae Iauensis et postulati Agriensis, aulae nostrae summi et secretarii cancellarii ac fidelis nostri dilecti, quarta decima die mensis Maii, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto. regnorum nostrorum Hungariae etc., anno quarto, Bohemiae vero vigesimo quarto*. Deși Ascanio Sforza era de aproape doi ani administratorul diocezei de Eger, Bakócz (și Vladislav) considera(u) că episcopia era de fapt a fiului de iobag din Ardudul lui Bartolomeu Drágffy.
133. Pentru toate aceste aspecte, vezi Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 335-369.
134. HHStA, Reichsregisterbücher, reg. 77, f. 265^{r-v} [martie-iulie 1495]; *Regesten Maximilian*, no. 1481.
135. Natalia Nowakowska, "Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht, 1492-1501", în *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, Norman Housley (ed.), (New York: 2004), 128-147.
136. Pentru vârtejul în care intrase Ungaria la moartea lui Matia, a se vedea și T. Neumann, "Békekötés Pozsonyban – országggyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490-1492) (I-II)", în *Századok*, CLXIV, 3 (2010): 335-372; CLV, 3 (2011): 293-347.
137. *Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501-1506)* (= „Monumenta Medii Aevi res gestas Poloniae illustrantia”, XIX), editor Fryderyk Papée, (Kraków: 1927), 83-85, no. 65-67; 88-94, no. 69; Simon, *Ștefan cel Mare și Matia Corvin*, 202, 284, 290.
138. Fedeles, *A király és a lázadó herceg*, 122-128.
139. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 352-353.

140. *Regesten Maximilian*, no. 3884, 3896, 4017, 5037, 6944, 7096).
141. *Bárfta szabad királyi város levéltára 1319-1526*, editor Béla Iványi, I. 1319-1501, (Budapest: 1910), 497, no. 3370.
142. FHKA, S.u.S., *Gedenkbücher*, reg.4, f. 21 (45)^v (18 martie 1497; în *Regesten Maximilian*, no. 6001).
143. LRAT, *Maximiliana*, I-41, f. 24^r-27^r; 21 aprilie 1497; în *Regesten Maximilian*, no. 4914; cf. J. Gröblacher, *König Maximilians I. erste Gesandtschaft*, 74-75, notele 3 și 6).
144. Iván Nagy, "Corvin János velencei nemességéről", în *Új Magyar Múzeum*, Budapest, III (1853), 1, 655-656.
145. [Petru Váradi/ Várdai] *Petri de Warda Epistolae cum nonnullis Wladislaw II. regis Hungariae litteris Petri causa scriptis*, editor Carol Wagner, (Bratislava-Kosice: 1776), 126-127, no. 64.
146. Jenő Horváth, *Az irodalmi műveltség megoszása. Magyar humanizmus*, (Budapest: 1935), 168-170; Alice Horváth, "Egy magyar humanista, Váradi Péter építkezései (15. századi építészeti központ Magyarországon)", în *Művészettörténeti Értesítő*, XXXVI (1987): 54-85.
147. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 359-360.
148. Liborius Naker, "Tagebuch über der Kriegszug des Hochmeisters Johann von Tiefen gegen die Türken im Jahre 1497", în *Scriptores Rerum Prussicarum*, IV (1870), 306-308.
149. De altminteri, nici după discursul trimisului ungar în seim, înainte de răspândirea veștii despre dezastrul polon din Moldova, Teutonii nu știau dacă Ștefan al III-lea al Moldovei era vasalul lui Vladislav al II-lea, al lui Ioan Albert sau era un principe de sine stătător. Chestiunea era greu de lămurit și la alte niveluri, mult mai înalte (vezi Liviu Cîmpeanu, "Contribuții la istoria relațiilor moldo-polono-otomane în perioada 1485-1497, după un nou izvor istoric: Jurnalul campaniei Cavalerilor Teutoni în Polonia și Moldova la 1497, scris de Liborius Nacker", în *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*", LI (2014): 59-71).
150. *Regesten Maximilian*, no. 8076.
151. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 357.
152. *Acta et epistolae*, I, 48-49, no. 42.
153. Disputa dintre Vladislav al II-lea și Maximilian I privind relațiile cu Baiazid al II-lea și Ștefan al III-lea, dispută certă la sfârșitul lunii aprilie a anului 1497, s-a declanșat abia după ce Vladislav s-a văzut în siguranța în Boemia (*Regesten Maximilian*, no. 4914).
154. Documentul nu are dată (*Materialy*, 20-25, no. 13). Datarea sa în august 1497, cea mai favorabilă cu putință pentru Vladislav, a fost asumată ultima oară de Șt. S. Gorovei, M.-M. Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 329-330. Solul trimis de Vladislav la Jan Albert era mareșalul curții, Ladislau Losonczi. La presiunile lui Bartolomeu Drágffy, Vladislav trebuie să-l retragă pe Losonczi din dregătoria de (co-)voievod al Transilvaniei în toamna anului 1494 (Neumann, *Drágfi Bertalan politikai szerepe*, 224-226). Rămas singur voievod, Drágffy a plecat la 1497, fără porunca regelui, în sprijinul lui Ștefan cel Mare.
155. Un mesaj similar (dacă nu este vorba de același) i-ar fi transmis Vladislav lui Jan Albert chiar la vremea bătăliei din Codrîi Cosminului (26-29 octombrie) sau puțin după, conform scrisorii din 12 noiembrie 1497, expediate de la Buda de Bernhard von Polheim către Johannes Fuchsmagen (document rezumat în *Regesten Maximilian*, no. 8371).
156. Papacostea, *Evl Mediu românesc*, 251-252.
157. N. Nowakowska, *Church and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*, (Aldershot: 2007), 46-49).
158. După cum se vede și din cunoscutele scrisori trimise, *post festum*, de Vladislav lui Drágffy (*Hurmuzaki*, XV-1, p. 148-149, no. 270-271).
159. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 362. Mai mult, von Polheim i-a scris tot lui Fuchsmagen din Buda, la 5 decembrie 1497, că oastea lui Jan Albert fusese zdrobită de 40 000 de turci, sprijiniți - împotriva voinței lui Ștefan - de 20 000 de țărani valahi, care s-au răzbunat astfel pentru abuzurile oștirii polone (*Regesten Maximilian*, no. 8395). Pe de altă parte, chiar și Jan Albert i-a scris lui Vladislav să înceteze să mai pretindă că-l controla pe Bartolomeu Drágffy (*Materialy*, 30-35, no. 14).
160. Pop-Simon, *Moldova și celălalt imperiu*, 354.
161. Avertismentul lui Maximilian către Ștefan: [...] *partes Transilvane intrabunt et te de tota terra tua disperdent* [...].
162. *Regesten Maximilian*, no. 8506.

Bibliography:

- Ardelean, Florin, Nicholson, Christopher, and Preiser-Kapeller, Johannes, eds. *The Age of the Jagiellonians in East-Central Europe* (=Eastern and Central European Studies, II). New York – Oxford – Basel – Frankfurt-am-Main – Wien: Peter Lang, 2013.
- Ácsády, Ignác. *Régi magyar birtokviszonyok 1494-1598* [Old Hungarian Feudal Relations] (=Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből [Memoirs of the Class of Historical Sciences <of the Hungarian Academy of Sciences>] XVI, 3). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia [Hungarian Academy of Sciences], 1894.
- Babinger, Franz. „Zwei diplomatische Zwischenspiele in Deutsch-Osmanischen Staatsverkehr unter Bâyezîd II. (1497 und 1504).” In Id., *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, I, 254-269. München: Südosteuropa-Verlagsgesellschaft m.b.H., 1962.
- Bazilevici, K[onstantin]. V[asiljević]. *Politica externă a statului rus centralizat în a doua jumătate a secolului al XV-lea* [The Policy of the Centralized Russian State in the Second Half of the 15th Century]. Bucharest: Editura Academiei R.P.R. [The Press of the Academy of the People's Republic of Romania], 1955.
- Bánfi, Florio. „Il cardinale Ippolito d'Este nella vita politica d'Ungheria,” *L'Europa Orientale*, XVIII (1938): 61-77.
- Bárány, Attila, ed. *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen: Debrecen University Press, 2016.
- de Berwick-Alba, Jacob Fitz-James Stuart, ed. *Correspondencia de Gutierre Gomez de Fuensalida, embajador en Alemania, Flandes é Inglaterra (1496-1509)*. Madrid: [s.n.], 1907.
- Billig, Gerhard. *Pleïßenland-Vogtland. Das Reich und die Vögte. Untersuchungen zu Herrschaftsorganisation und Landesverfassung während des Mittelalters unter dem Aspekt der Periodisierung*. Plauen: Vogtland Verlag, 2002.
- Bogdan, Ioan [ed.]. *Documentele lui Ștefan cel Mare* [The Documents of Stephen the Great], II. Bucharest: Socec, 1913.
- Boldur, Alexandru V. „Politica lui Ștefan cel Mare într-o lumină nouă” [„The Policy of Stephen the Great in a New Light”]. *Studii și Cercetări Istorice* [Historical Studies and Researches], XVIII (1943): 33-72.
- Borkowska, Urszula and Hörsch, Markus, eds. *Hofkultur der Jagiellonendynastie und verwandter Fürstendhäuser*. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2010.
- Burkhard, Johannes, *Diarum sine rerum urbanarum commentarii*, edited by Louis Thuasne, II. 1492-1499. Paris: Ernest Leroux, 1884.
- Căzan, Ileana. *Dușmani de temut și aliați de nădejde. Țările Române în epoca lui Ștefan cel Mare în contextul politicii central-europene* [Feared Enemies and Trusted Allies: The Romanian Countries in the Age of Stephen the Great in the Context of Central-European Politics]. Bucarest: Oscar Print, 2004.
- Căzan, Ileana and Denize, Eugen. *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XIV-XVI* [The Great Powers and the Romanian Space in the 15th-16th Centuries]. Bucharest: Editura Universității din București [The Press of the University of Bucharest], 2001.
- Ciobanu, Mihai Anatolii. „Soli moscoviți la curtea lui Ștefan vodă – chipuri de oameni și faptele lor” [„Muscovite Envoys at the Court of Stephen Voivode: Human Faces and their Deeds”]. *Analele Putnei* [The Annals of Putna], XII (2016), 1: 103-145;
- Ciobanu, Mihai Anatolii. „La începuturile relațiilor moldo-moscovite” [„At the Beginning of Moldavian-Muscovite Relations”]. *Analele Putnei* [The Annals of Putna], XIV (2018), 1: 81-100.
- Cogo, Gaetano. „La guerra di Venezia contro i Turchi (1499-1501)” (I-II), *Nuovo Ateneo Veneto*, X/ XVIII (1898), 1: 5-76; XI/ XIX (1899), 1: 97-138.
- Cristea, Ovidiu. „O altă istorie: campania din 1497 în *Țurnalul* lui Marino Sanudo” [„A Different History: The Campaign of 1497 in the *Diaries* of Marino Sanudo”]. *Analele Putnei* [The Annals of Putna], V (2009), 1: 39-50.
- Diaconescu, Marius. „Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare” [„Contributions to the Dating of the Donation of Ciceu and Cetatea de Baltă to Stephen the Great”]. *Analele Putnei* [The Annals of Putna], IX (2013), 1: 91-112.
- Diaconescu, Marius. „Mobilizarea oastei maghiare în 1497 in *subsidiu et tutelam wayvode moldaviensis*” [„The Mobilization of the Magyar Army in 1497 in *subsidiu et tutelam wayvode moldaviensis*”]. *Analele Putnei* [The Annals of Putna], XII (2016), 2: 35-52.
- Engel, Johann-Christoph. *Geschichte des Ungarischen Reiches*, III/2, Wien: In der Camesinaschen Buchhandlung, 1813².
- Engel, Pál. *Regatul Sfântul Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526* [The Realm of St. Stephen: The History of Medieval Hungary. 895-1526], edited by Adrian Andrei Rusu and Ioan Drăgan. Cluj-Napoca: Mega, 2006.
- Fedeles, Tamás. „Egy Jagelló-kori humanista pályaképe: Csulai Móré Fülöp (1476/1477-1526)” [„The Portrait of Humanist from the Jagiellonian Age: Filip More of Ciula (1476/1477-1526)”]. *Levélári Közlemények* [Archival Studies], LXXXV (2007), 2: 35-85.
- Fedeles, Tamás. *Püspökök, prépostok, kanonokok: Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből* [Bishops, Prepositors, Canons: Chapters from the Medieval Ecclesiastical History of Pécs]. Szeged: Schöck Kft. 2010.
- Finkel, Ludwik. „Zjazd Jagiellonów w Lewoczy w r. 1494” [“The Jagiellonian Congress in Lewocza in the Year 1494”]. *Kwartalnik Historyczny* [Historical Quarterly], XXVIII (1914), 2: 317-350.
- Firea, Elena. „Un ecou al asediului Sucevei din anul 1497 în frescele de la Arbore?” [An Echo of the 1497 Siege of Suceava in the Frescoes of Arbore?]. *Analele Putnei* [The Annals of Putna], XIV (2018), 2: 251-276.
- Firnhaber, Friedrich. „Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. (1490-1526).” *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen*, II (1849), 2: 375-552.
- Foa, Anna. „Leonello Chiericati,” *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIV (1980), *sub voce*.

- [Foscari, Francesco.] „Dispacci al senato veneto di Francesco Foscari e di altri oratori presso Massimiliano I nell'anno 1496,” *Archivio Storico Italiano*, VII (1844) 2: 721-948.
- Fraknói, Vilmos. *Ungarn und die Liga von Cambray*. Budapest: Friedrich Kilian, Königliche Ungarische Universitäts-Buchhandlung, 1883.
- Fraknói, Vilmos. *Erdődi Bakócz Tamás élete* [The Life of Thomas Bakócz of Erdőd (Ardud)]. Budapest: Méhner Vimos Kiadása [Vilmos Méhner Publishing House], 1889.
- Fügedi, Erik. „Die Wirtschaft des Erzbistums Gran am Ende des 15. Jahrhunderts,” *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungariae*, VII (1960): 253-294.
- Fügedi, Erik. „Hungarian Bishops in the Fifteenth Century (Some Statistical Observations),” *Acta Historica Hungaricae Scientiarum Hungaricae*, XII (1965): 375-391.
- Ghica, Carmen. „Vel Logofătul Ioan Tăutu. Cea mai veche miniatură a unui dregător” [„The Great-Chancellor John Tăutu: The Old Miniature of a Dignitary”]. *Studii și Cercetări de Istoria Artei* [Studies and Researches in the History of Arts], XV (1968), 1: 114-117.
- Gorovei, Ștefan S. and Székely, Maria-Magdalena. *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare* [Princeps omni laude maior: A History of Stephen the Great]. Putna – Suceava: Mușatinii, 2005.
- Gollwitzer, Heinz, ed. *Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian I. (=Deutsche Reichstagsakten, II, 1-6), VI. Reichstage von Lindau, Worms und Freiburg 1496-1498*. Göttingen: Vadenhoeck und Ruprecht, 1979.
- Gullino, Giuseppe. „Zaccaria Contarini,” *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXVIII (1983), *sub voce*.
- Gündisch, Konrad G., ed. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VII. 1474-1489. Bukarest: Verlag der Rumänischen Akademie, 1991.
- Györkös, Attila. „II. Ulászló házassága és a francia diplomácia” [„The Matrimony of Wladislaw II and French Diplomacy”]. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae, NS, XXIX* (2012): 89-102.
- Horváth, Jenő. *Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus* [The Spread of Literate Literacy: Hungarian Humanism]. Budapest: Magyar Szemle Társaság [The Society of the Hungarian Review], 1935.
- Horváth, Richárd. „Tamás Bakócz of Erdőd.” In *Matthias Corvinus, the King: Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458-1490*, edited by Péter Farbaky, Enikő Spekner, Katalin Szende, and András Végh, 272-273. Budapest: Budapest History Museum, 2008.
- Höflechner, Walter. *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornehmliche des Kaisers und Gesandte des Reiches, 1490-1500 (=Archiv für Österreichische Geschichte, CXXIX)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1972.
- Iványi, Béla, ed. *A Tomaj Nemzetségbeli Losonczi Bánffy család története. Oklevéltár* [The History of the Losonczi-Bánffy Family from the Tomaj Kindred], II. 1458-1526. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája [Viktor Hornyánszky Publishing House], 1928.
- Kárman, Gábor, and Kunčević, Lovro, eds. *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries (=The Ottoman Empire and Its Heritage, LIII)*. Leiden – Boston – Köln: Brill, 2013.
- Kárman, Gábor, and Păun, Radu G., eds. *Europe and the Ottoman World. Exchanges and Conflicts*. Istanbul: Isis, 2013.
- Kovács, Péter E.. „Corvin János házassága és a magyar diplomácia” [The Matrimony of John Corvinus and Hungarian Diplomacy”]. *Századok* [Centuries], CXXXVII (2003), 4: 955-971.
- Kubinyi, András. „Két sorsdöntő esztendő (1490-1491)” [„Two Decisive Years: 1490-1491”]. *Történelmi Szemle* [Historical Review], XXXIII (1991), 1-2: 1-54.
- Kubinyi, András. „Az 1505-ös rákosi országgyűlés és a szittyia ideológia” [The Diet of Rákos (1505) and the Scythian Ideology”]. *Századok* [Centuries], CXL (2006), 2: 361-374.
- Kubinyi, András. *Matthias Rex*. Budapest: Balassi Kiadó, 2008.
- Kubinyi, András. „Die Wahlkapitulation Wladislaws II. in Ungarn (1490).” In Id., *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*, 167-198. Herne: Tibor Schäfer Verlag, 2011.
- Jakó, Zsigmond [ed.]. *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei* [The Protocols of the Convent of Kolozsmonostor (Cluj-Mănăstur)], II. 1485-1556. Budapest: Magyar Országos Levéltár [National Archives of Hungary], 1990.
- Lukcsics, József, ed. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*, IV. 1492-1526. Budapest: Franklin társulat nyomdája [The Publishing House of the Franklin Society], 1907.
- Lutter, Christina. *Politische Kommunikation an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Die diplomatischen Beziehungen zwischen der Republik Venedig und Maximilian I. (1495-1508)*, München: Oldenbourg Verlag, 1998.
- Magina, Adrian. „From Custom to Written Law: *Ius Valachicum* in the Banat.” In *Government and Law in Medieval Moldavia, Transylvania and Wallachia* (=Studies in Russia and Eastern Europe”, XI), edited by Martyn Rady and Alexandru Simon, 71-78. London: University College of London Press, 2013.
- Marcora, Carlo. „Il cardinale Ippolito I d'Este,” *Memorie Storiche della Diocesi di Milano*, V (1958): 325-520.
- Marcu Istrate, Daniela, ed. *Cetatea Ardud. Repere istorice și arheologice* [The Fortress of Ardud (Erdőd). Historical and Archaeological Coordinates]. Cluj-Napoca: Mega, 2015.
- Mihályi de Apșa, Ioan [ed.]. *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV* [Diplomas from the Maramureș from the Fourteenth and Fifteenth Centuries]. Sighet: Tipografia lui Mayer și Berger [The Press of Mayer and Berger], 1900¹.

- Minea, Ilie. „Ștefan cel Mare și împăratul Maximilian I” [Stephen the Great and Emperor Maximilian I]. *Cercetări Istorice* [Historical Researches], V-VII (1929-1931): 354-355.
- Murgescu, Bogdan. *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină* [The Romanian Countries between the Ottoman Empire and Christian Europe]. Iași: Polirom, 2012.
- Nagy, Iván. „Corvin János velenczei nemességéről” [„The Venetian Ennoblement of John Corvinus”]. *Új Magyar Múzeum* [The New Hungarian Museum], III (1853), 1: 655-656.
- Naker, Liborius. *Tagebuch über der Kriegszug des Hochmeisters Johann von Tiefen gegen die Türken im Jahre 1497*. In *Scriptores Rerum Prussicarum*, IV (1870): 306-308.
- Nowakowska, Natalia. „Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht, 1492-1501.” In *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, edited by Norman Housley, 128-147. New York: Palgrave-MacMillan, 2004.
- Nowakowska, Natalia. *Church and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Aldershot: Ashgate, 2007.
- Nowakowska, Natalia, ed. *Remembering the Jagiellonians*. New York-London: Routledge, 2018.
- Papcoștea, Șerban. „Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare” [“The International Relations of Moldavia in the Time of Stephen the Great”]. *Revista de Istorie* [Review of History], XXXV (1982), 5-6: 607-638.
- Papcoștea, Șerban. *Evul Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale* [The Romanian Middle Ages: Political Realities and Spiritual Directions]. Bucharest: Corint, 2001.
- von Pastor, Ludwig [ed.]. *Acta inedita historiam pontificum romanorum praesertim saec. XV, XVI, XVII illustrantia*, I. 1376-1464. Freiburg-in-Breisgau: Herder Verlag, 1904²
- Péter, László. „Jus resistendi in Hungary.” In *Resistance, Rebellion and Revolution in Hungary and Central Europe*, edited by László Péter and Martyn Rady, 41-55. London: Hungarian Cultural Heritage Centre – University College London Press, 2008.
- Pienaru, Nagy. „Călătoria lui Ștefan cel Mare la Istanbul” [„Stephen the Great’s Journey to Istanbul”]. *Analele Putnei*, XIII (2017), 1: 33-44.
- Pilat, Liviu. „Dynastic Conflicts, Alliances and the Ottoman Imperial Policy in the Northern Black Sea.” In *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica: War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Area (14th-16th Century)*, edited by Ovidiu Cristea and Liviu Pilat, 192-214. Leiden: Brill, 2020.
- Pop, Ioan-Aurel. „Dalla Crociata alla pace: documenti veneziani riguardanti i rapporti tra le potenze cristiane e l’Impero Ottomano all’inizio del XVI secolo.” In *L’Italia e l’Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, edited by Cristian Luca, Gianluca Masi, and Andrea Piccardi, 95-107. Brăila – Venezia: Istros, 2004.
- Pop, Ioan-Aurel. „Alcuni aspetti della diffamazione del re Mattia Corvino nel XV secolo,” *Transylvanian Review*, XXIV (2015), suppl. 2: 24-32.
- Pop, Ioan-Aurel. „A 1499 Italian Source on the Ottoman-Polish-Moldavian Rapports.” In *Laudator temporis acti. Studia in memoriam Ioannis A. Božilov*, edited by Ivan Biliarsky, I. *Religio-Historia*, 391-401. Sofia: IK Gutenberg, 2018.
- Pop, Ioan-Aurel and Simon, Alexandru. „Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497)” [„Moldavia and the Other Empire: The Preliminaries and the Consequences of the Conspiracy of Maximilian I of Habsburg and Stephen the Great (1497)”]. In *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacosteia* [The Vocation of History: *Festschrift* Șerban Papacosteia], edited by Ovidiu Cristea and Gheorghe Lazăr, 331-406. Brăila: Istros, 2008.
- Pop, Ioan-Aurel and Simon, Alexandru. „Despre conspirația pregătită de Maximilian I de Habsburg și Ștefan III cel Mare împotriva regilor Ungariei și Poloniei la sfârșitul secolului al XV-lea.” In *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc* [Historiography and Politics in the East and in the West of the Romanian Space], ed. Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș, 134-152. Oradea – Chișinău: Editura Universității din Oradea – Cartdidact, 2009.
- Pop, Ioan-Aurel and Simon, Alexandru. „Documents on the Prequels and the Aftermath of the Battle of Câmpul Pâinii (Kenyérmező, Brotfeld).” *Hadtörténelmi Közlemények* [Studies in Military History], CXXIV (2011), 1: 229-238.
- Pop, Ioan-Aurel and Simon, Alexandru. „Ungaria et Valachia: promisiunile valahe ale Republicii Sfântului Marcu din anii 1470” [„Ungaria et Valachia: The Wallachian Promises of the Republic of St. Mark in the 1470s”]. *Revista Istorică*, NS, XXV (2015), 1-2: 3-66.
- Pop, Ioan-Aurel and Simon, Alexandru. *Re de Dacia: un proiect de la sfârșitul Evului Mediu* [Re de Dacia: A Project from the End of the Middle Ages]. Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2018.
- Rady, Martyn. „Rethinking Jagiello Hungary 1490-1526,” *Central Europe*, III (2005), 1: 3-18.
- Rady, Martyn. „Jagiello Hungary.” In *Decreta Regni Medievali Hungariae*, IV. 1490-1526, edited by János M. Bak, Martyn Rady, Péter Banyó, XI-XLVII. Budapest – New York – Idyllwild, CA: Central European University Press, 2012.
- Rady, Martyn. *Customary Law in Hungary: Courts, Texts and Tripartitum*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Rázsó, Gyula. „Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell’alleanza contro i turchi (1440-1464).” In *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, edited by Vittore Branca, 79-100. Firenze: Leo S. Olschki, 1973.

- Rowan, Steven W. „A Reichstag at Freiburg. 1497-1498.” In *The Old Reich, Essays on German Political Institutions. 1495-1806*, edited by James A. Vann and Steven W. Rowan, 31-57. Brussels: Éditions de la Librairie encyclopédique 1974.
- Rumpf-Dorner, Solveigh. „Der Cristenheit zů nutz vnnnd gůt. Die Kreuzzugsseele unter Friedrich III. und Maximilian I..” In *Kaiser Maximilian I. Ein großer Habsburger*, edited by Katharina Kaska, 148-165. Wien: Residenz Verlag, 2019.
- Sălăgean, Tudor. *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional* [Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century: The Rise of the Congregational Regime]. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane [Centre for Transylvanian Studies], 2003.
- Sharrard, Katherine Anne. *The Intersection of Political Aspirations and Architecture in the Funerary Chapel of Tamas Bakocz* [PhD Thesis]. Austin, TX: University of Texas at Austin, 2012.
- Simionescu, Ștefana. „Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor” [„The Relations between Stephen the Great and Maximilian I of Habsburg in the Light of a New Source”], *Revista de Istorie* [Review of History], XVIII (1974), 1: 91-98.
- Simionescu, Ștefana. „Știri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg” [„New Information on the Diplomatic Relations between Stephen the Great and Maximilian I of Habsburg”]. *Revista de Istorie* [Review of History], XXXIII (1980), 12: 1981-1986
- Simon, Alexandru. „Valahii și Dieta de la Rákos (1505). Considerații asupra sfârșitului epocii huniade” [„The Wallachians and the Diet of Rákos (1505): Assessments on the End of the Hunyadi Age”]. *Apulum*, XLIII (2006): 99-121.
- Simon, Alexandru. „Domnul Moldovei și regii Ungariei din 1490. Un document de la Ștefan cel Mare” [„The Ruler of Moldavia and the Kings of Hungary from 1490: A Document from Stephen the Great”]. *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol* [The Yearbook of the A.D. Xenopol Institute of History], XLIII-XLIV (2006-2007): 15-36.
- Simon, Alexandru. „Massimiliano I, Venezia e il problema ottomano (1493-1503).” In *L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influenze incrociate tra Stati e civiltà (1300-1700)*, edited by Cristian Luca and Gianluca Masi, 91-107. Brăila: Istros, 2007.
- Simon, Alexandru. *Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală* [Stephen the Great and Matthias Corvinus: A Medieval Coexistence]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană [University Press of Cluj], 2007.
- Simon, Alexandru. *Pământurile crucii: românii și cruciada târzie* [The Lands of the Cross: The Romanians and the Later Crusades]. Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane [Romanian Academy, Centre for Transylvanian Studies], 2012.
- Simon, Alexandru. „Regional and Hungarian Designs at the End of Bartholomew Drágffy's Political Career.” *Banatica*, XXIV (2014): 263-288.
- Simon, Alexandru. „Habsburgs, Jagiellonians and Crusading: The Wallachian Case in the 1470s.” In *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, edited by Attila Bányai, 53-68. Debrecen: Debrecen University Press, 2016.
- Srodecki, Paul. *Antemurale Christianitatis. Zur Genese der Bollwerkserhetik im östlichen Mitteleuropa an der Schwelle vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit* (=Historische Studien, DVIII), Husum: Matthiesen Verlag, 2015.
- Thuasne, Louis. *Djem Sultan, fils de Mahommed II, frère de Bayezid II (1459-1495) d'après les documents originaux en grande partie inédites. Études sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*. Paris: Ernest Leroux, 1890.
- Turdeanu, Emil. „Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare” [„Slavic Manuscripts from the Time of Stephen the Great”]. *Cercetări Literare*, V (1943): 101-240.
- [Váradi/ Várdai, Péter.] *Petri de Warda Epistolae cum nonnullis Wladislaw II. regis Hungariae litteris Petri causa scriptis*, edited by Carol Wagner, Bratislava - Kosice: sumptibus Joannis Michaelis Landerer, 1776.
- Veress, Endre, ed. *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (=Fontes Rerum Transylvanicarum, IV, VI), I. 1468-1540, Budapest: Stephaneum Nyomda R.T. Nyomása [The Publishing House of the Stephaneum <St. Stephen Society>], 1914.
- Wagendorfer, Martin. „Johannes Fuchsmagen. Ein Tiroler Humanist in Diensten Maximilians und seine Büchersammlung.” In *Kaiser Maximilian I. Ein großer Habsburger*, edited by Katharina Kaska, 110-117. Wien: Residenz Verlag, 2019.
- Wiesflecker, Hermann. „Maximilians I. Türkenzug 1493/4.” *Ostdeutsche Wissenschaft*, V (1958): 152-178.
- Wiesflecker, Hermann. „Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Pressburger Vertrag 1490/1491.” *Süd-Ost Forschungen*, XVIII (1959), 2: 26-75.
- Wiesflecker, Hermann. „König Philipps I. Tod in Burgos (1506). Eine Krise der habsburgischen-spanischen Weltreichsbildung.” *Römische Historische Mitteilungen*, XVIII (1976): 87-94.
- Wiesflecker, Hermann, ed. *Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I, 1493-1519* (=Johannes.Friedrich] Böhmner, *Regesta Imperii*, XIV). Wien - Köln - Weimar: Böhlau Verlag, 1989-.
- Wiesflecker, Hermann. *Maximilian I.* Wien - München: Oldenbourg Verlag, 1991.
- <von> Zahn, Joseph. „Über ein Admonter Formelbuch des 15. Jahrhunderts.” *Beiträge zur Kunde Steiermärkischer Geschichtsquellen*, XVII (1880): 33-80.
- Zambotti, Bernardino. *Diario Ferrarese dall'anno 1476 sino al 1504* (=Rerum Italicarum Scriptores, XXIV, 7), edited by Giuseppe Pardi. Bologna: N. Zanichelli, 1934 [1937].